

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

□ نام درس: اصول و روشهای برنامه ریزی روستایی

□ تعداد واحد: ۲

□ نام منبع: کتاب اصول و روشهای برنامه ریزی
روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ ششم، دیماه ۱۳۸۳

□ نام مؤلف: دکتر حسین آسایش

□ تهیه کننده اسلاید ها: دکتر فضل اله

اسمعیلی عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز الیگودرز -

مردادماه ۱۳۸۵

جایگاه درس برنامه ریزی روستایی

۱ امروزه بعد از سه دهه برنامه ریزی روستایی و اجرای انواع مختلف آن به اشکال گوناگون در کشورهای در حال توسعه در مورد اثرات مفید بکارگیری شکلی از برنامه ریزی توسعه روستایی نظام یافته برای پیشبرد توسعه اقتصادی اتفاق نظر دارند.

اهمیت درس برنامه ریزی توسعه روستایی

□ برنامه ریزی توسعه روستایی به سیاست گذار کمک می کند تا بتواند اقتصاد کشور بویژه کشورهای کشاورزی روستایی را که اغلب کشورهای کمتر توسعه یافته هستند بهبود بخشد.

اهداف درس برنامه ریزی روستایی

□ در این درس به جنبه های عمومی کارکردهای برنامه ریزی روستایی در فرآیند برنامه ریزی پرداخته شده و آموزشهایی در زمینه روشها، فنون و رویه های برنامه ریزی ارائه داده می شود.

مراحل برنامه ریزی روستایی بطور خلاصه عبارتند از:

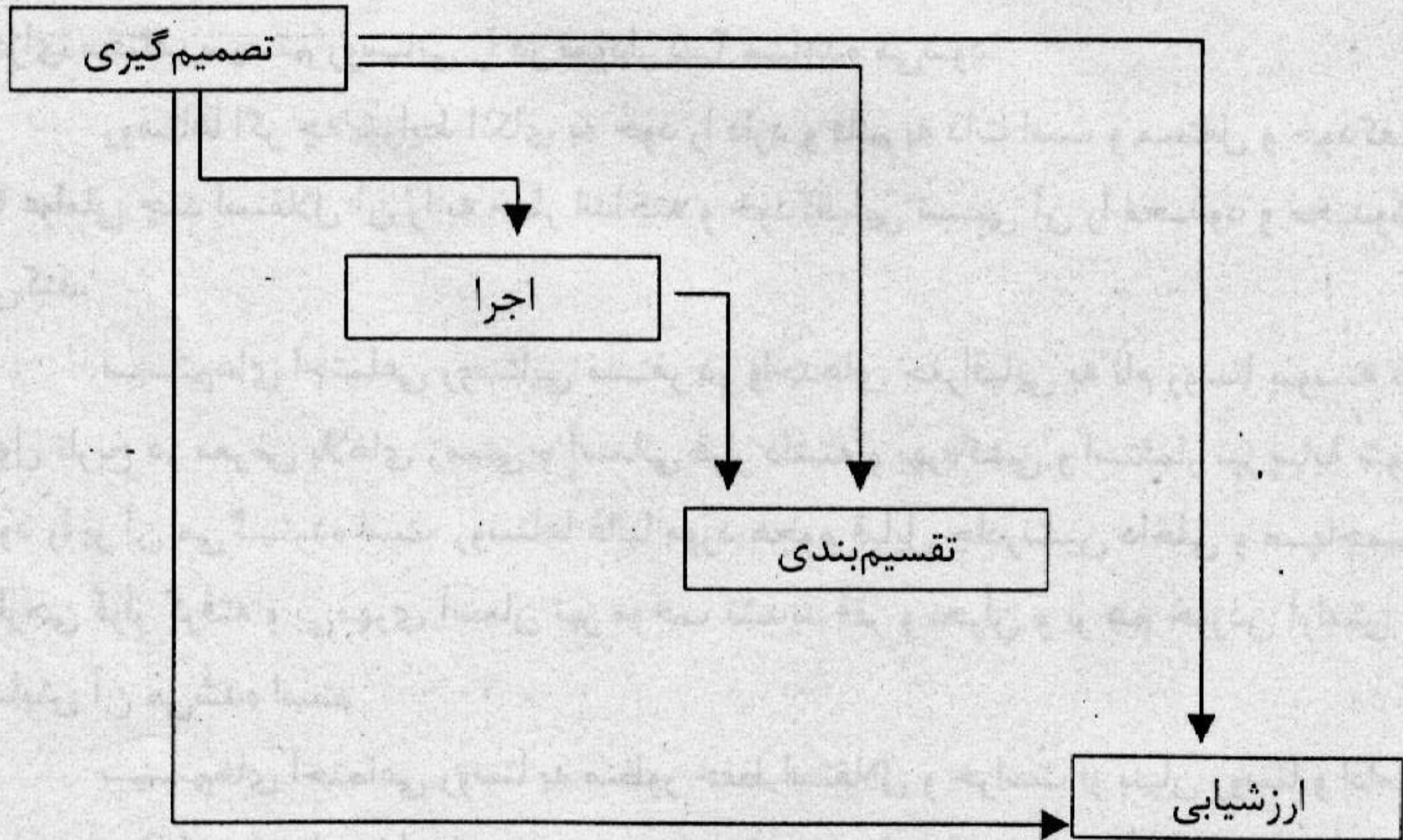
(۱) تهیه برنامه

(۲) اجرا

(۳) ارزشیابی

هریک از موارد بالا یک بخش مهم از فرآیند برنامه ریزی روستایی را نشان می دهد.

رابطه بین مراحل یک برنامه توسعه روستایی

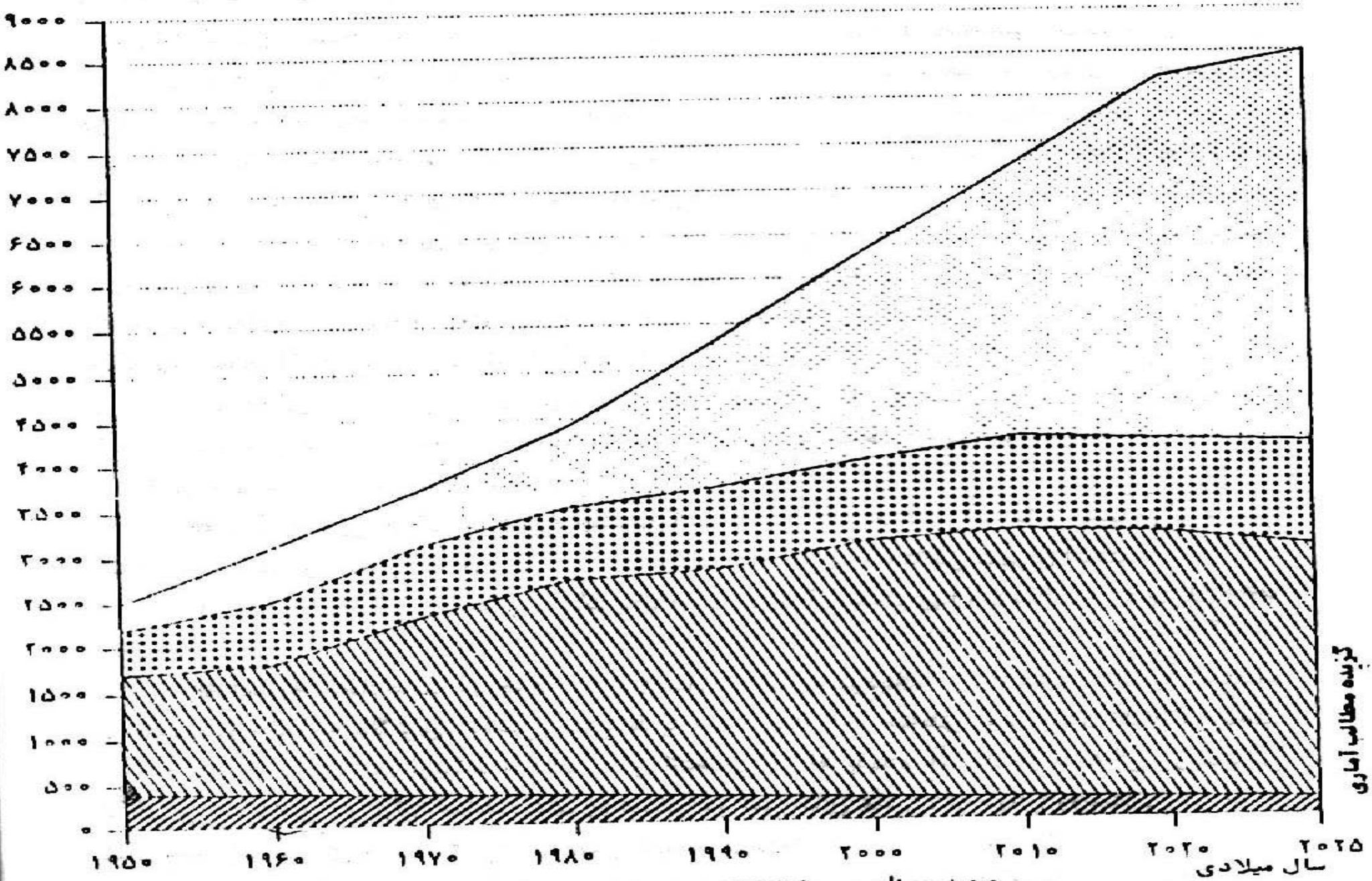

مسائل و ضرورت برنامه ریزی روستایی

□ با توجه به اینکه در سال ۱۹۹۰ اکثریت عظیمی تقریباً ۷۰ درصد از فقیرترین مردم جهان در مناطق روستایی سکونت داشته اند که عمدتاً به کشاورزی اشتغال داشته که مسئله اصلی آنها ادامه بقاست. خلاصه گزارش چند صد صفحه ای سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۰ حکایت از این دارد که اکثر جوامع روستایی وضعی نامطلوبتر از شهرها دارند اگر در راستای کرامت انسانی، نظری انسان دوستانه داشته باشیم و تفاوت‌هایی که در شاخص‌های ارائه خدمات اجتماعی نظیر مرگ و میر اطفال، امید به زندگی، تغذیه، باسوادی، تسهیلات بهداشتی، تسهیلات آب و بهداشت محیط، درآمد و... آمده را مدنظر قرار دهیم ضرورت و اهمیت برنامه ریزی توسعه روستایی در نظر ما روشن می شود.

جمعیت شهری و روستایی جهان از سال ۱۹۵۰ تا سال ۲۰۲۵ پیش بینی با فرض متوسط

میلیون نفر

گرفته مطالب آماری

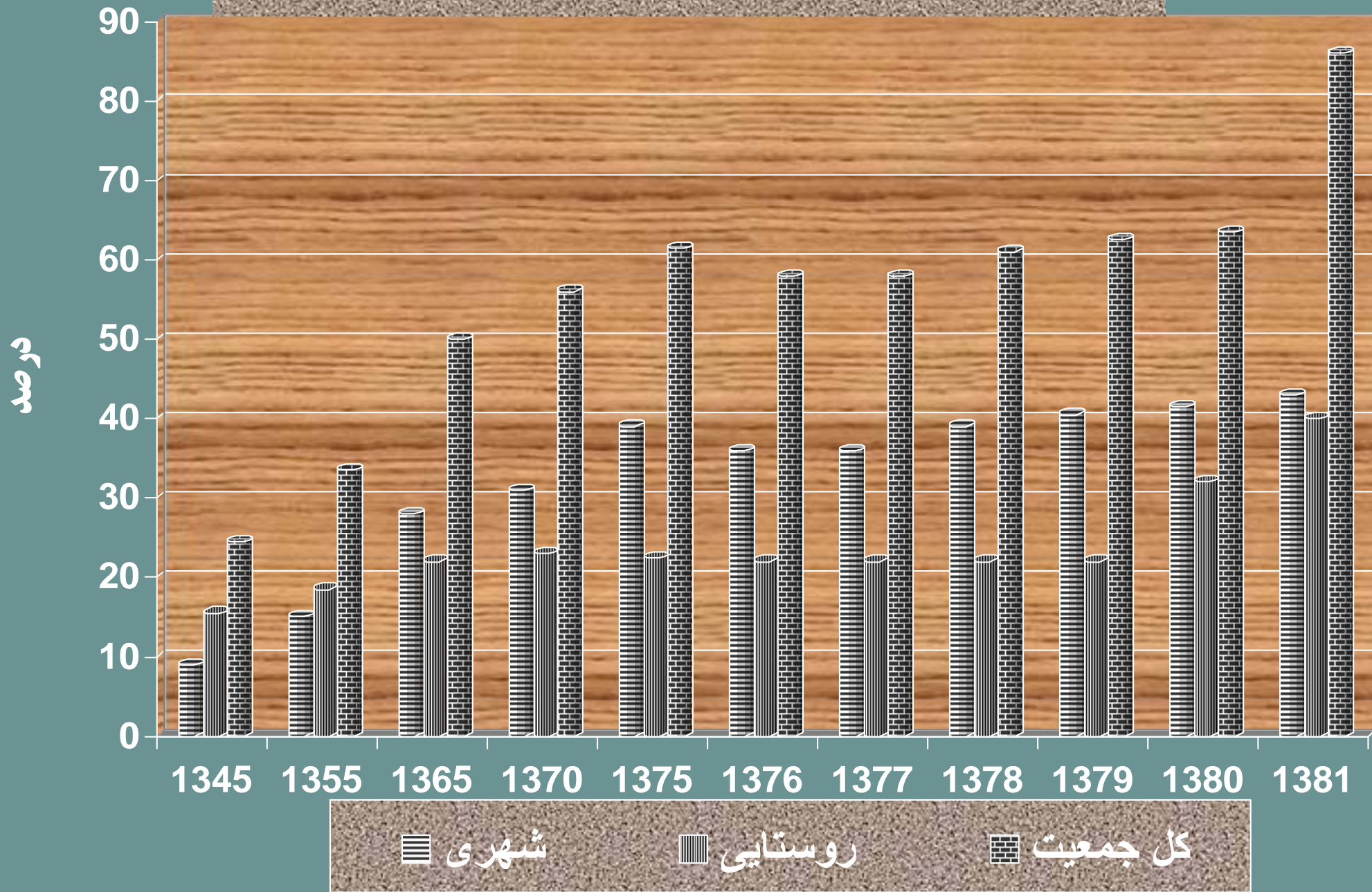
جمعیت روستایی
کشورهای توسعه یافته

جمعیت شهری
کشورهای توسعه یافته

جمعیت روستایی
کشورهای در حال توسعه

جمعیت شهری
کشورهای در حال توسعه

درصد جمعیت کشور به تفکیک شهری و روستایی در سالهای ۸۱-۱۳۴۵

ارتباط میان شهر و روستا

□ تفاوت‌های میان شهر و مناطق روستایی اگر مدنظر قرار گرفته شود پی می‌بریم که “اگر قرار است که توسعه ای انجام گیرد و خودمستمر باشد باید به طور اعم از مناطق روستایی و بطور اخص از بخش کشاورزی آغاز شود” زیرا مسائل اساسی فقر گسترده، چه در شهر و چه در روستا، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت و بیکاری فزاینده تماماً ریشه در عدم توسعه و اغلب سیر فقیرایی زندگی اجتماعی در مناطق روستایی دارد.

جدول ذیل نشان می دهد که در کشور ما سرمایه گذاری قطعی
 امور اجتماعی از محل درآمد عمومی برای شهرها معمولاً
 بیش از دو برابر روستاست :

سرمایه گذاری قطعی امور اجتماعی از محل درآمد عمومی در شهر و روستا: ۱۳۶۴-۶۸ (میلیون ریال)

شرح	۱۳۶۴	۱۳۶۵	۱۳۶۶	۱۳۶۷	۱۳۶۸
عمران شهرها	۱۵۰۲۱	۹۸۸۴	۲۴۰۳۶	۲۶۴۲۸	۲۴۱۶۴
عمران و نوسازی روستاها	۳۱۰۱	۱۵۵۴	۶۷۲۹	۷۷۷۲	۱۲۱۲۰
نسب شهر به روستا	۴٫۸ برابر	۳٫۶ برابر	۳٫۵ برابر	۳٫۴ برابر	۲ برابر

تطور نگرش به مفهوم توسعه در زمان معاصر

□ از سال ۱۹۷۰ به بعد با توجه به پی آمد توجه به تمرکزگرایی وسیعاً شاهد تحول در طرز تلقی اقتصاددانان و برنامه ریزان نسبت به توسعه و برنامه ریزی هستیم.

□ طرز تلقی جدید دیگر بر آن نیست که صرفاً بر توسعه شهری و صنعتی شدن سریع این کشورها تأکید کند. بلکه بر اساس ارزشیابی واقع بینانه تر متوجه اهمیت بی چون و چرای توسعه روستایی که هنوز محل اصلی تولیدات کشاورزی و بعبارت روشنتر (نان و گوشت) در این کشورهاست شده است.

فصل دوم : توسعه و انواع آن

تغیر برنامه ریزی و روند آن

روستا زادگاه برنامه ریزی

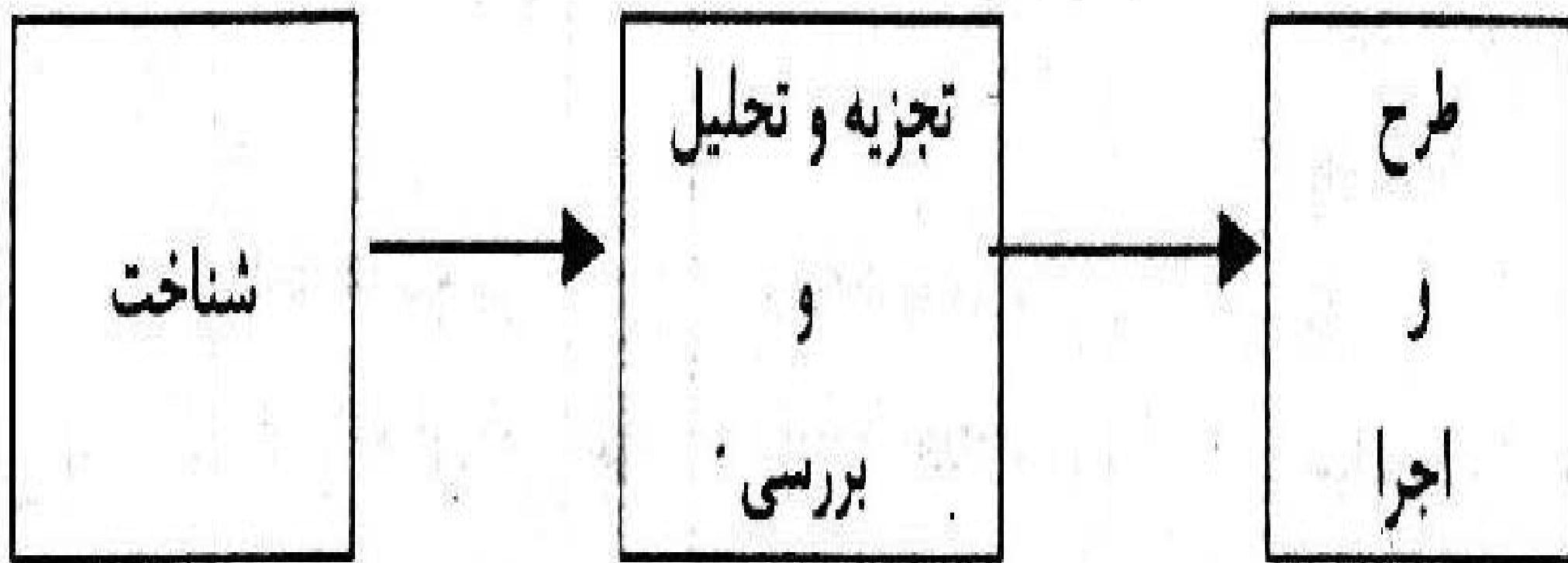
اگر برنامه ریزی را کوشش آگاهانه برای بهتر زیستن بدانیم در آن صورت می توان گفت از زمانی که بشر بفکر استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط اطراف خود افتاد برنامه ریزی آغاز گردید. و اگر قبول کنیم که روستا بستر پیدایش و تکامل شهر و شهرنشینی و مادر پیرو قد خمیده شهرهای جوان و قد و قامت کشیده هستند پس می توان گفت برنامه ریزی مثل اکثر آغازها از روستا آغاز شده است زیرا کشف کشاورزی و کشت و کار و برداشت طبق زمانبندی و برنامه ریزی انجام می شود و یا استفاده از آب قنات و آبرسانی خود بر اساس قاعده و برنامه ریزی انجام می گرفته است و... چرا که با عنایت به اینکه بر اساس افزایش نیازهای بشری در طبیعت محدودیت هایی وجود دارد که برنامه ریزی زاده این مکانیسم پاسخ گویی به نیازهای روبه افزایش است.

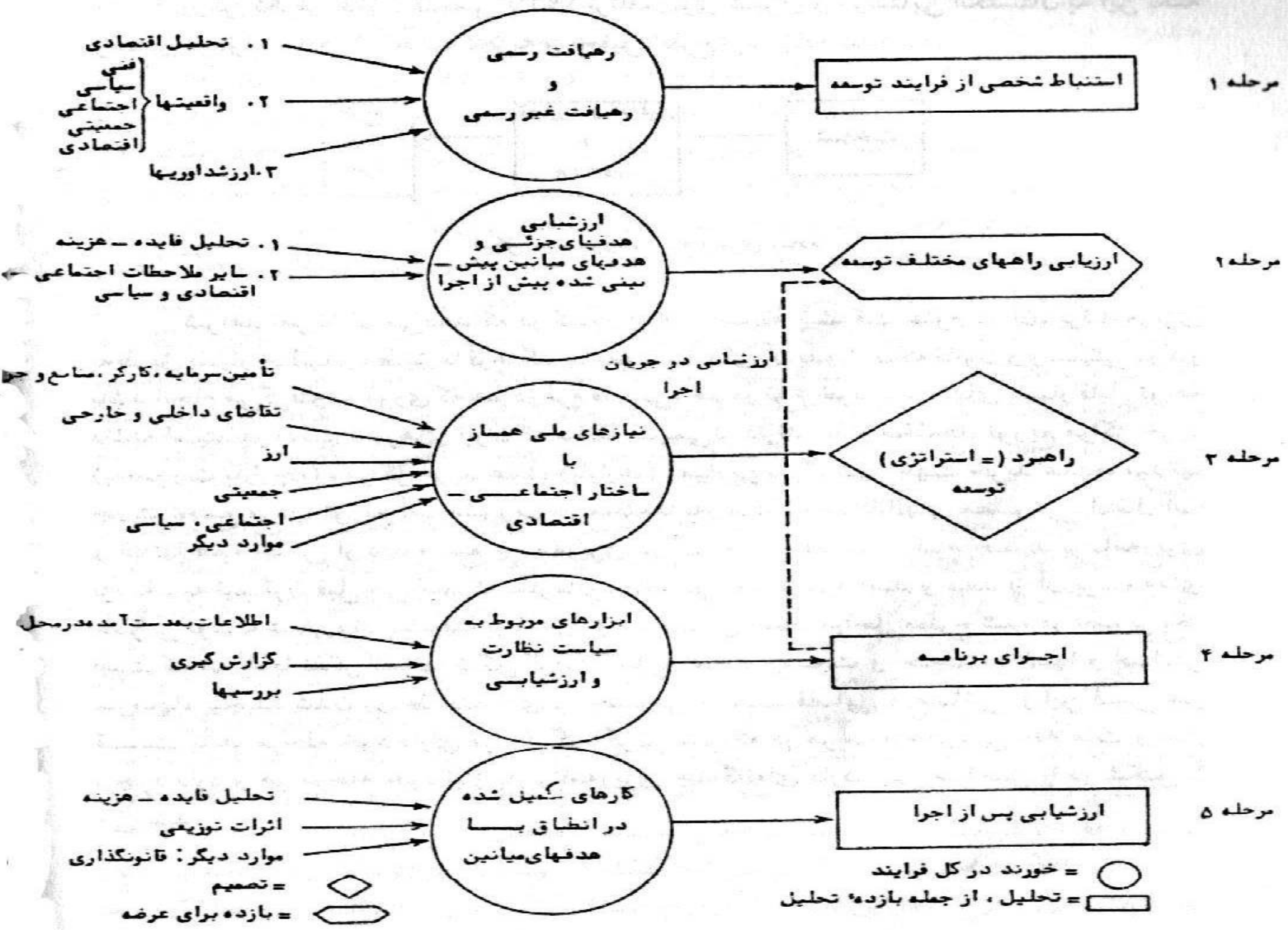
تحول برنامه ریزی

□ برنامه ریزی توسط حکومتها ابتدا در زمینه اقتصادی مطرح شد، این نوع برنامه ریزی ابتدا در کشورهای دارای اقتصاد اشتراکی پیدا شد و برنامه ریزی جزئی از اقتصاد سوسیالیستی بشمار رفت و سپس در کشورهای سرمایه داری در سطح بین المللی شروع شد. در اروپا این تفکر در حدود سال ۱۹۳۰ شکل گرفت و به عنوان زمینه تحقیقات وسیع و گسترده اقتصاددانان و برنامه ریزان مطرح گردید.

روند برنامه ریزی ساده

مراحل برنامه ریزی توسعه

مفاهیم و تعاریف توسعه

تعریف توسعه و تطور تاریخی آن

- توسعه در فرهنگ دهخدا بمعنی فراخی و وسعت آمده است که بصورت توسعه دادن، توسعه پیدا کردن و توسعه یافتن استعمال می شود.
- برخی اقتصاددانان و برنامه ریزان براین باورند که توسعه یک واژه لغزنده و گمراه کننده می باشد. توسعه در جوامع مختلف از لحاظ اقتصادی و انسانی معانی مختلفی پیدا میکند.
- در قرون اخیر و بویژه در بعد از جنگ دوم جهانی متخصصین رشته های مختلف با ارائه شاخص ها و معیارهای متفاوت سبب شناخت بهتر و درک صحیح تر و شایسته تر از این پدیده گشته و در نتیجه اجرای آن ما را با توفیق بیشتری همراه می نماید.

مراحل تکامل مفاهیم و اندیشه توسعه

- توسعه تغییر و تحول از همان آغاز پیدایش انسان همراه و هنگام بشر بوده و لذا پدیده جدیدی نیست. بطور کلی تغییرات مثبت که سبب بهبود وضع زندگی مردم گردد توسعه نامیده می شود.
- توسعه بمعنی کوشش آگاهانه، نهادی شده و مبتنی بر برنامه ریزی برای ترقی اقتصادی و اجتماعی جامعه پدیده منحصر بفرد قرن بیستم است که از سال ۱۹۱۷ در شوروی سابق آغاز گردید.

مراحل و تطور توسعه از نظر کیفیت گرفتن

□ **کیفیت گرفتن سه مرحله را در تطور تاریخی توسعه از هم مجزا می نماید:**

1. **دنیای قشنگ جدید – نظریه های والا**

2. **عصر طلایی توسعه جهانی**

3. **بیداری ناگهانی**

معنی و مفهوم توسعه

□ اصطلاح توسعه بیشتر بطور سنتی از دیدگاه اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است، در حالیکه این اصطلاح کاربردی وسیع و در بعضی موارد نامفهوم و نابجا داشته است. بر اساس گفته کارشناسان هنوز توافق کامل درباره معنی و مفهوم توسعه وجود ندارد. چنانکه توسعه روستایی که یک فرع بر توسعه می باشد از سوی صاحب نظران با معانی مختلفی از قبیل بهبود شرایط زندگی، بهبود اشتغال و افزایش در تولید روستاییان و... تعریف شده است.

تعریف توسعه از نظر استریتن

از نظر استریتن توسعه یعنی "نوسازی و نوین سازی یعنی تحول در انسانها" و ببطور خاص فرآیند توسعه را در چارچوب پیشرفت باعوامل زیر مرتبط می داند:

(1) تولید و درآمد

(2) شرایط تولید

(3) سطح زندگی (مسکن، بهداشت و آموزش و پرورش)

(4) تلقی از کار

(5) نهادها و سیاستگذاران

در کل مفهوم استریتن از توسعه همان روش نیازهای اساسی است. و تعاریف ارائه شده در مورد توسعه گویای توافق در دو نکته ذیل است:

1. توسعه بمثابة یک فرآیند با رشد اقتصادی همسان نیست

2. توسعه بمثابة فرآیندی چندبعدی یا چند منظوره که ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دارد.

تعریف توسعه پایدار

□ توسعه پایدار بمعنای مدیریت و حفاظت منابع طبیعی پایه و جهت دادن به تحولات تکنولوژی و نهادی است، به ترتیبی که نیازهای انسان و نسلهای کنونی و آینده بشریت بصورت مستمر و پایدار تأمین شود. بعبارتی توسعه پایدار کلی ابعاد و جوانب فنی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی را یکجا مورد توجه قرار می دهد.

تعریف توسعه پایدار در اسناد فائو

□ مدیریت استفاده از منابع و محیط زیست با تولید فزاینده
و مستمر، زندگی مطمئن، امنیت غذایی، عدالت، ثبات
اجتماعی و مشارکت مردم در جریان توسعه مرتبط
است.

توسعه و جغرافیا

□ واقعیات عینی نشان می دهد که تنوع اقتصادی چه در شهر و چه در روستا بطور متعادل انجام نمی شود و همین عدم تعادل صرف نظرا از بسیاری عوامل دیگر با وضعیت جغرافیایی منطقه رابطه ای تنگاتنگ دارد.

بدین ترتیب وضعیت جغرافیایی منطقه عامل مهمی در توزیع ثمرات توسعه اقتصادی بویژه توسعه روستایی که رابطه بسیار نزدیکی با طبیعت دارد، به شمار می رود.

عمده ترین عوامل جغرافیای مؤثر بر توسعه مناطق

- ❑ وضع توپوگرافی زمین
- ❑ آب و هوای مناسب
- ❑ منابع تجدیدشونده مناطق نظیر جنگلهاو...
- ❑ منابع طبیعی مناطق نظیر منابع معدنی زیرزمینی و سطحی
- ❑ دوری و نزدیکی مناطق به رودها و دریاها
- ❑ دوری و نزدیکی یک منطقه به مناطق توسعه یافته دیگر
- ❑ دوری و نزدیکی به بنادر و فرودگاهها

فصل سوم : توسعه روستایی

□ تاریخچه و تعریف توسعه روستایی

- زمینه پیدایش توسعه روستایی به اواخر دهه ۴۰ یعنی زمانی که دولت اردوگاههایی برای پناهندگان پاکستان غربی در سال ۱۹۴۷ برپا کرد برمی گردد. علاوه بر این اولین تظاهرات تفکر برنامه ریزی روستایی را می توان بعد از دهه ۱۹۷۰ یعنی به شکست انجامیدن الگوهای توسعه به دلیل تخریب محیط زیست، رشد بی رویه شهرها، فقر و فلاکت روستاییان و... جستجو کرد.

توسعه روستایی در ایران

□ اولین گام در ایران برای توسعه و عمران روستایی با تهیه قانون "عمران دهات" در سال ۱۳۱۶ برداشته شد. این قانون در شکل اولیه خود تأکید بر افزایش محصولات کشاورزی داشت.

تعاریف و مفاهیم توسعه روستایی

در چارچوب ارزشی که عمران و توسعه روستایی را در پی خواهد داشت

چهار بعد اساسی وجود دارد که عبارتند از:

1. برابری دسترسی مردم روستایی به منابع اقتصادی
2. حقوق برابر سیاسی، اجتماعی برای همه ساکنین روستاها
3. شرکت واقعی مردم در تمام تصمیمات مربوطه به امور اجتماعی، رفاهی، سیاسی، اشتغال و غیره
4. خاتمه دادن به افتراق کار فکری، کار دستی، کار عملی و به کارگیری تکنولوژی مناسب برای این منظور

هدف عمده توسعه روستایی

□ طبق قطعنامه کنفرانس جهانی در مورد اصلاحات ارضی و توسعه روستایی «ریشه کردن فقر، گرسنگی و سوء تغذیه» در چارچوب هدفهای زیر تعیین شده است:

- کاهش فقر روستایی
- افزایش خوداتکایی
- رفع سوء تغذیه
- تامین امنیت اجتماعی
- تامین حداقل خدمات عمومی
- انتقال منابع عمومی به مناطق روستایی
- توسعه فرصتهای شغلی
- بهبود بهره وری و درآمد
- افزایش تولید کشاورزی و مواد غذایی

ضرورت توسعه روستایی

□ بطور کلی ضرورت توجه به توسعه روستایی ناشی از عوامل زیر است:

- توسعه کشاورزی
- توزیع بهینه جمعیت
- استفاده از ظرفیت های تولیدی
- بازسازی اقتصادی کشور
- عدالت اجتماعی، رفع فقر و محدودیتهای اجتماعی

نظریات نوین توسعه

□ مایکل تودارو: «توسعه کشاورزی و توسعه روستایی محور اصلی توسعه ملی است»

□ جون رابینسون: «تولید مواد غذایی را به عنوان ضروریترین وسیله قطع وابستگی سیاسی میداند.»

□ میسرا معتقد به: «الگوی مراکز رشد بعنوان مطلوبترین راهبرد توسعه روستایی می باشد.»

علاوه بر موارد بالا جدیدترین نظریاتی که در مورد توسعه روستایی خصوصاً جهان سوم ارائه می شود و بایستی مورد توجه قرار گیرد تأکید بر جنبه های زیست محیطی توسعه می باشد.

برخی از مسائل و موانع عمده توسعه روستایی:

- بی توجهی قانونگذاران، سیاستگذاران و برنامه ریزان به ضرورت انجام مطالعات و بررسیهای اقتصادی، اجتماعی قبل از هر گونه تصمیم گیری پیرامون برنامه های توسعه روستایی
- ناپایداری سیاستها و حمایتهای اعتباری دولت در زمینه قیمت گذاری محصولات کشاورزی و نیز قیمت نهاده ها و عوامل تولیدی کشاورزی
- استمرار سیاست دولت در تخصیص منابع آب، زمین، جنگل و مرتع برای توسعه شهرکها و مناطق اقماری سریز جمعیت شهرهای بزرگ و جمعیتهای غیر روستایی
- تأخیر در تدبیر مشوقها و انگیزه های قانونی برای یکپارچه کردن اراضی زراعی تحت کاشت هر خانوار روستایی.

فصل چهارم : شاخص های توسعه روستایی در برنامه ریزی

□ شاخص چیست؟

- شاخص ها عبارتند از سریهای یکجا و خلاصه شده داده ها در رابطه با موجودیها و جریانها که برای اندازه گرفتن شرایط اقتصادی و اجتماعی طرح شده اند و برای تجزیه و تصمیمهای راجع به سیاست دارای اهمیت می باشند.
- شاخصها وسیله ای هستند برای ارزیابی و مقایسه سطح زندگی و رفاه در هر جامعه.
- هدف کلی از بکارگیری شاخص ها بهبود بخشیدن به شالوده اطلاعاتی برای سیاست و برنامه ریزی است و این اهداف از راه تبدیل کیفیات به کمیت حاصل می شود.

گزینش شاخص های اقتصادی - اجتماعی

□ شاخص های اقتصادی – اجتماعی باید دو مقصود اصلی را در برنامه ریزی توسعه بر آورده سازند:

(1) کمک کردن به تبلور هدف های برنامه ریزی توسعه

(2) کمک کردن به اندازه گیری پیشرفتی است که جانب هدف های کلی در رابطه با هدف های کمی تعیین شده حاصل می شود.

□ شاخص های فوق رami توان بصورت زیر طبقه بندی نمود:

(1) شاخص های راجع به اعضای انفرادی یا گروههایی از اعضای جامعه مانند خانوارها

(2) شاخص های راجع به خدمات اجتماعی یعنی نهادهای تامین کننده خدمات در جامعه

مطالعات توانهای محیطی بعنوان بستر برنامه ریزی توسعه روستایی

□ بخش مطالعات جغرافیایی برنامه های توسعه روستایی محتوای بستر طبیعی روستاها را در هر یک قالب علمی طبقه بندی و بررسی می کند تا از این طریق بتواند به ویژگیهای شرایط جغرافیایی گوناگون در نقاط و محیطهای مختلف روستایی و به قانونمندیهای حاکم بر آن پی برد و نقش هر یک از عوامل سازنده آن را در پیدایش اشکال مختلف محیطی و تأثیر پذیریهای متقابل را در بعد علمی ارزیابی نماید.

توان محیط چیست و فرآیندهای ارزیابی توان محیط کدام است؟

□ ارزیابی توان اکولوژیکی عبارتست از تعیین قدرت بالقوه
ویانوع کاربرد طبیعی سرزمین. فرآیند ارزیابی توان محیط
شامل سه بخش می باشد:

- (1) شناسایی منابع اکولوژیکی
- (2) تجزیه و تحلیل و جمع بندی منابع
- (3) ارزیابی توان اکولوژیکی محیط زیست

روشهای شناسایی توانهای محیطی

□ بطور کلی روشهای شناسایی منابع در چهار دسته زیر قابل روه بندی هستند :

(1) آمار برداری و نمونه برداری

(2) تفسیر تصاویر ماهواره ای

(3) نظام اطلاعات جغرافیایی (GIS)

روشهای ارزیابی توانهای محیطی

روشهای ارزیابی توانهای محیطی بطور کلی به سه دسته تقسیم می شوند:

- (1) روشهای ارزیابی یک عامله نظیر خاک، رستنیها، شکل زمین و...
- (2) روشهای ارزیابی دو عامله
- (3) روشهای ارزیابی چند عامله

کاربرد شاخص ها و انواع برنامه ریزی

- ❑ در برنامه ریزی تزیادی باشاخص های سروکار داریم که به تشخیص مشکلات خاص و تدبیر راه حل آن مشکلات کمک می کند.
- ❑ در برنامه ریزی جامع به شناسایی کلی منطقه و یا حوزه ای پرداخته می شود و شاخص ها نیز جامع و کلی هستند.
- ❑ در برنامه ریزی ابداعی با مجموعه ای از شاخص ها که به تجزیه و تحلیل وسیع توسعه کمک می کند سروکار داریم.

هدف از کارگیری شاخص ها

- کاربرد شاخص ها می تواند برای مقاصد زیر باشد:
- (1) تحلیل قبل از برنامه
- (2) نظارت پیگیری برنامه
- (3) برای انجام وظایف ویژه

کاربرد شاخص ها

- شاخص ها کاربردهای متفاوتی می توانند داشته باشند از جمله:
  - متبلور کردن هدفهای کلی برنامه ریزی توسعه
  - تجزیه و تحلیل جنبه های اصلی زندگی و بهزیستی افراد جامعه
  - تصویر وضع و گرایشهایی که احتمال بحران شدن دارند
  - اندازه گیری پیشرفت به جانب هدفهای مشخص
  - ارزیابی توزیع بهزیستی از جمله بهره وری از انواع خدمات اجتماعی
  - برای عمل کردن به صورت متغیرهای تمایز بخش به هنگام ساختن مدل های توسعه

طبقه بندی شاخص ها

□ شاخص های اجتماعی – اقتصادی را می توان بطور کلی در مقولات زیر طبقه بندی کرد:

- شاخص های مربوط به افراد یا گروههایی از اعضای جامعه مانند خانوار
- شاخص های مربوط به خدمات اجتماعی، یعنی نهادهایی که برای جامعه خدمات فراهم می آورند.

شاخص های کلیدی

- مجموع شاخص های عمده که در اکثر مطالعات روستاهای کشور ما مورد استفاده قرار می گیرند در پنج گروه بشرح ذیل تقسیم می شوند:
- شاخصهای آموزشی
- شاخصهای بهداشتی
- شاخصهای ارتباط جمعی (پست و مخابرات)
- شاخص برق روستایی
- شاخص دسترسی به شبکه راه

شاخص های منتخب توانهای محیطی

□ انتخاب شاخص های برگزیده طبیعی بستگی به نقش مهمی

که در توسعه روستاها ایفا می کنند و در واقع فرآیندی که

از یکسری شاخص ها می باشند، دارد.

نوع شاخص های منتخب جهت بررسی و تعیین میزان توسعه یافتگی روستاها نسبت به یکدیگر

(۱) دبیرستان (۷) فروشگاه تعاونی

(۲) مدرسه راهنمایی (۸) مرکز درمانی

(۳) دبستان (۹) خانه بهداشت

(۴) نفت فروشی (۱۰) حمام عمومی

(۵) تلفن (۱۱) برق

(۶) صندوق پست (۱۲) آب لوله کشی

فصل پنجم : مفاهیم و تعاریف برنامه ریزی روستایی

□ مفهوم برنامه ریزی :

- «برنامه ریزی یک جریان آگاهانه است که بمنظور دستیابی به اهداف معین و مشخص، انجام یک سلسله اقدامات و فعالیتهای مرتبط با یکدیگر را در آینده پیش بینی می کند.»

معیار تقسیم بندی برنامه ریزی به انواع مختلف

- برنامه را میتوان بر حسب اهداف، شرایط موجود جامعه، نوع مسائل و مشکلات، مدت زمان لازم جهت اجرا، چگونگی اجرا و... به انواع گوناگون تقسیم نمود.

تقسیم بندی برنامه ریزی بر مبنای حیطه عمل آن

- (1) برنامه ریزی ملی
- (2) برنامه ریزی منطقه ای
- (3) برنامه ریزی شهری
- (4) برنامه ریزی روستایی

تقسیم بندی برنامه ریزی توسط صاحب نظران

- برنامه ریزی توسعه اقتصادی
- برنامه ریزی توسعه انسانی
- برنامه ریزی به اعتبار مالکیت سیاسی
- برنامه ریزی به اعتبار دوره زمانی اجرا
- برنامه ریزی به اعتبار نحوه اجرا
- برنامه ریزی به اعتبار وسعت و انجام برنامه
- برنامه ریزی به اعتبار پوشش جغرافیایی
- برنامه ریزی به اعتبار هدف

برنامه ریزی روستایی چیست؟

□ برنامه ریزی روستایی مراحل تشخیص و تعیین عوامل پیچیده طبیعی و انسانی روستا است که آن عوامل در ایجاد و یا توسعه عوامل دیگر در آن روستا مؤثر هستند.

□ در برنامه ریزی روستایی دودیدگاه مشخص مورد عنایت است:

(1) رفاه ساکنان روستا

(2) حفظ محیط طبیعی روستا و جلوگیری از تخریب و آلودگی های آن

تعریف برنامه ریزی در ارتباط با جوامع روستایی

□ برنامه ریزی عبارتست از تعیین و تشخیص اموری که در جهت توسعه و پیشرفت مناطق روستایی باید انجام پذیرد و تعیین زمان انجام این امور جهت دستیابی به هدف یا اهدافی مشخص.

خصوصیات جمعیت ساکن در مناطق روستایی

- (1) از نظر اقتصادی: سطح پایین در آمد، سطح پایین تولید، سطح پایین تکنولوژی، سطح پایین استاندارد زندگی
- (2) از نظر اجتماعی: همبستگی زیاد عاطفی و اجتماعی، مقاومت در برابر هر گونه تغییر، سنت گرایی و...
- (3) از نظر سیاسی دنباله روی، عدم شرکت فعال در تصمیم گیریهای سیاسی، فقدان بینش سیاسی و...

اهداف برنامه ریزی روستایی از نظر اوروین

- (1) ایجاد فرصت های اشتغال در روستا
- (2) بالا بردن سطح زندگی در روستا
- (3) توجه به عقب ماندگی زندگی اقتصادی و اجتماعی
- (4) جلوگیری از تخریب مناظر زیبا و طبیعی روستا و حفظ زیبایی روستا

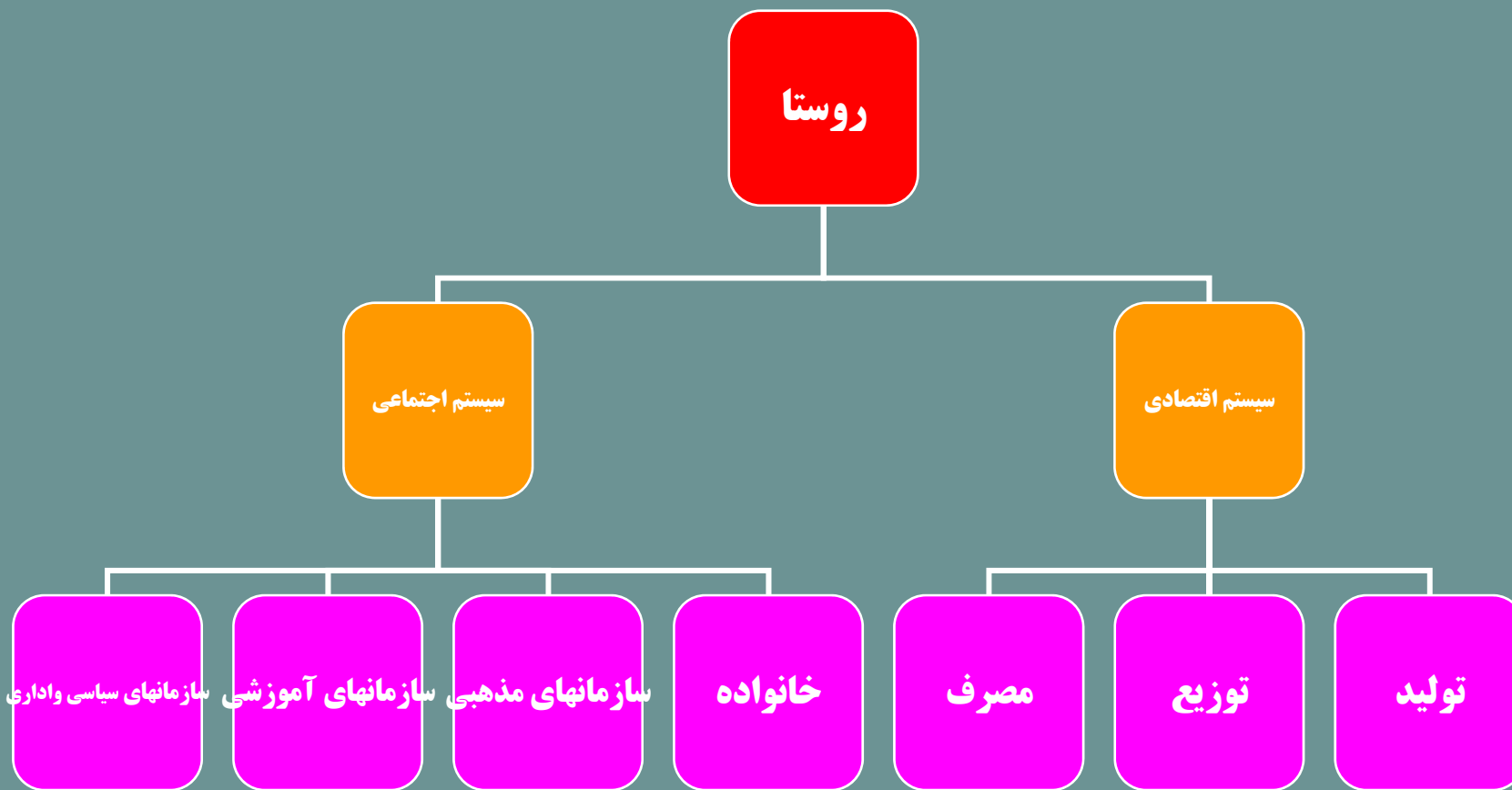
اهداف توسعه پایدار کشاورزی روستایی در کنفرانس سازمان ملل متحد

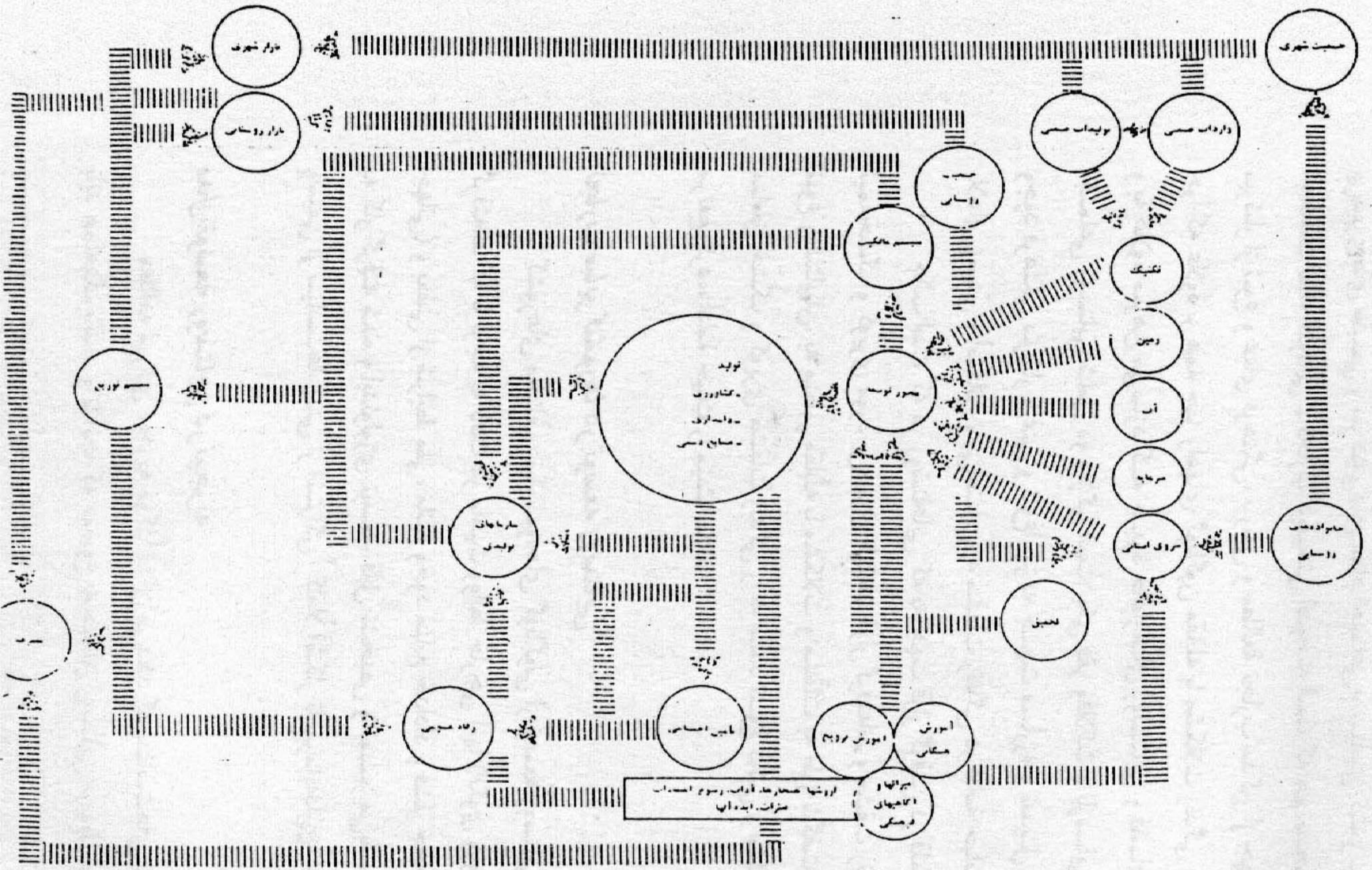
□ تأمین امنیت غذایی

□ ایجاد اشتغال و درآمد در مناطق روستایی و ریشه کن کردن فقر

□ حفاظت منابع طبیعی و محیط زیست

سیستم جامعه روستایی

ارتباط سیستمی اجزای مختلف سیستم روستایی

مقایسه سیستم های اجتماعی پیشرفته غربی و سنتی

الف: ویژگیهای سیستم اجتماعی غربی

(1) روابط تولیدی بسیار پیچیده و مدرن

(2) بالابودن متوسط سطح زندگی

(3) توسط کشورهای غربی هدایت می شود

(4) قدمت زیادی ندارد

□ ب: ویژگیهای سیستم اجتماعی سنتی

- (1) روابط تولیدی ابتدایی
- (2) پایین بودن متوسط سطح زندگی
- (3) ریشه در سنتهای اجتماعی
- (4) از نظر تاریخی قدمت بیشتری دارد

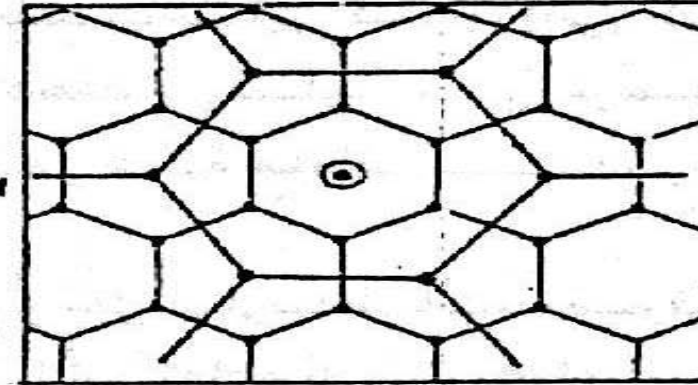
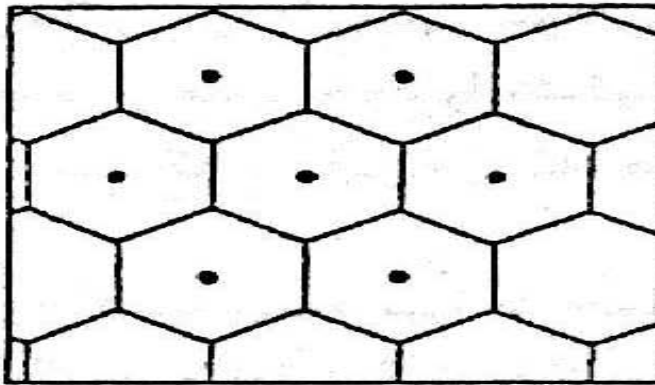
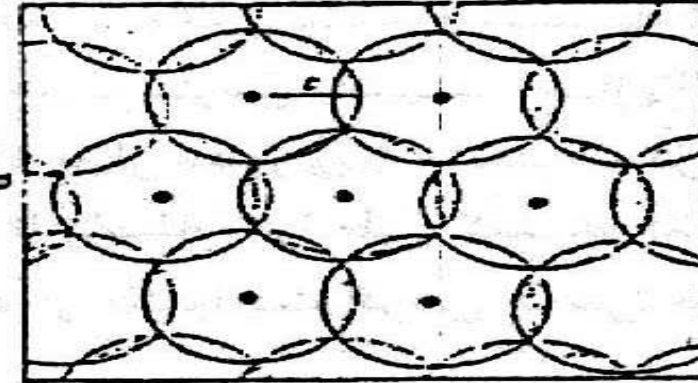
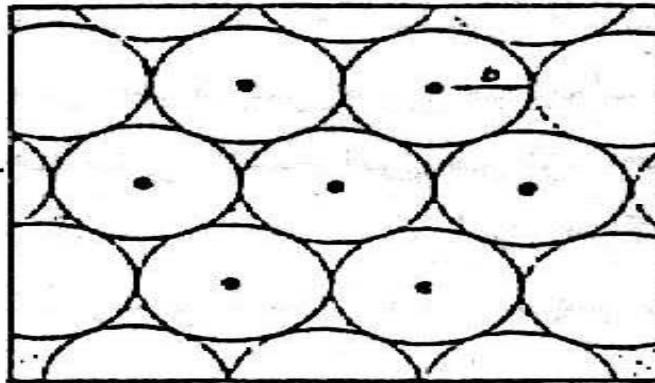
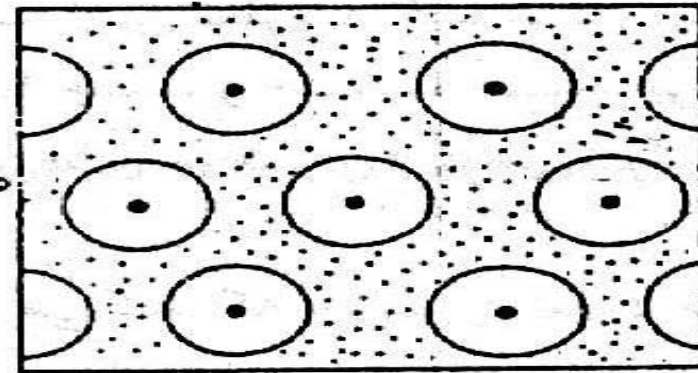
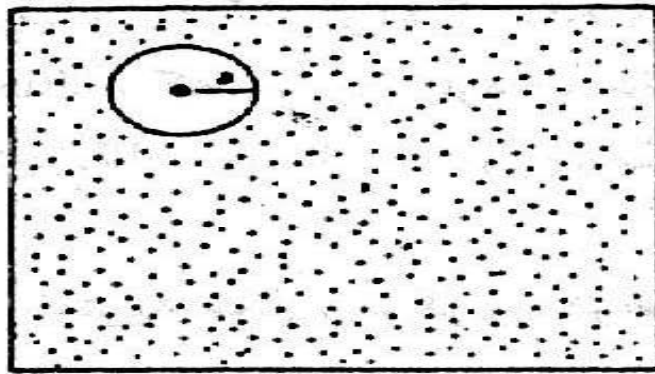
بخش دوم: مباحث کاربردی

□ فصل ششم: جایگاه روستادر (تئوری مکان مرکزی)

▪ نظریه مکان مرکزی

این نظریه با نام والتر کریستالر و کارپیشگامانه اوزیر عنوان مکانهای مرکزی جنوب آلمان پیوند دارد. در این نظریه فرض شده است که سرزمین مورد مطالعه ما شت مسطحی است که در آن منابع طبیعی، جمعیت و درآمد بطور یکنواخت توزیع شده اند. در این حالت حوزه های توزیع خدمات و مراکز بازاری در نهایت بصورت شش ضلعی در خواهند آمد.

تطور مکان‌های مرکزی

ناحیه غیرتحت پوشش
 تداخل بازارها

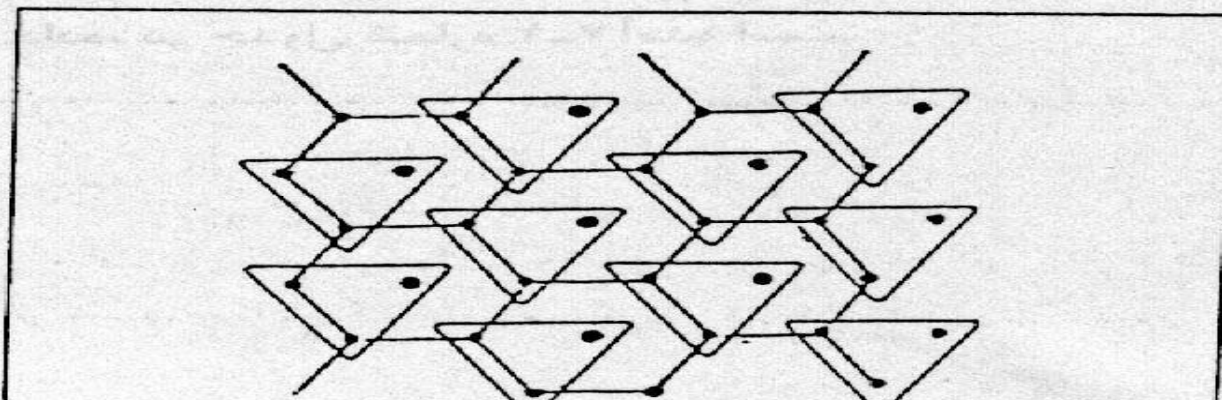
شهر
 روستا
 مکان

سلسله مراتب مراکز

معادل تقریبی ایرانی	سلسله مراتب کریستالر				مکان مرکزی آلمانی	سلسله مراتب کلی
	حوزه نفوذ		مرکز			
	جمعیت هزار نفر	اندازه کیلومتر مربع	جمعیت هزار نفر	فاصله بین مراکز کیلومتر		
مکان (رباط)						سطح یک
روستا	۲/۷ ۸/۱	۴۵ ۱۳۵	۰/۱۸ ۱/۵	۷ ۱۲	Marktort Amtsort	سطح دو
روستاشهر	۲۴ ۷۵	۴۰۰ ۱۲۰۰	۲/۵ ۹/۰	۲۱ ۳۶	Kreisstadt Bezirkstadt	سطح سه
شهر متوسط	۲۲۵ ۶۷۵	۳۶۰۰ ۱۰۸۰۰	۲۷ ۹۰	۲۶ ۱۰۸	Gaustadt Provinzh- oupstadt	سطح چهار سطح پنج
شهر بزرگ	۲۰۲۵	۳۲۴۰۰	۳۰۰	۱۸۶	Landstadt	سطح شش
شهر جهانی					Reichstadt	سطح هفت

شکل ۲-۷: آشیان گرفتن مراکز

جایگاه روستا در تئوری مکانهای

مرکزی

- کریستال اساس نظریه خویش را در مورد اهمیت مکانیابی یک آبادی مرکزی نسبت به آبادیها و نقاط اطراف خود قرار داده و معتقد است که این مکان مرکزی نسبت به حوزه محیط خود موقعیت تولیدی، توزیعی و یا عرصه خدمات مورد نیاز را دارا می باشد.

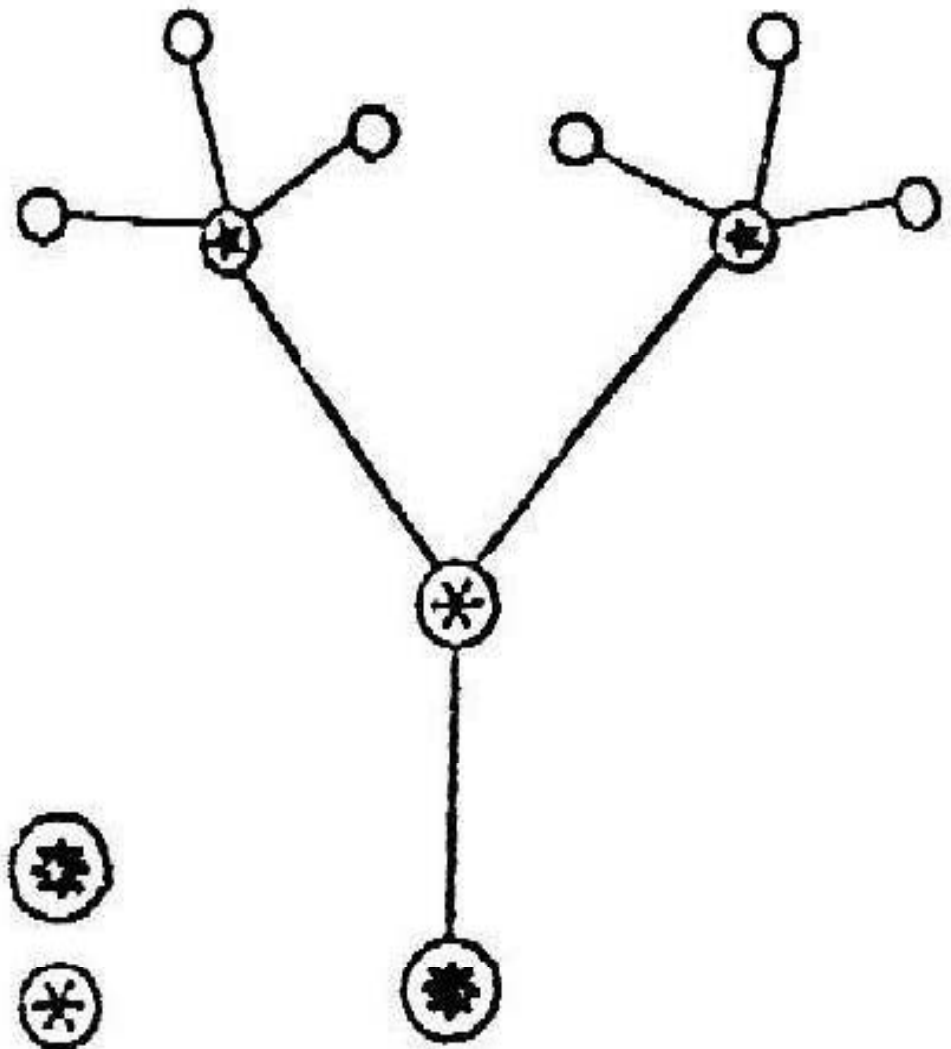
نظامهای بازارروستایی

اشکال مختلف نظام های بازارروستایی عبارتند از:

(1) نظامهای بازارشاخه ای

(2) نظامهای بازارمنظومه ای (خورشیدی)

(3) نظامهای بازارشبکه ای

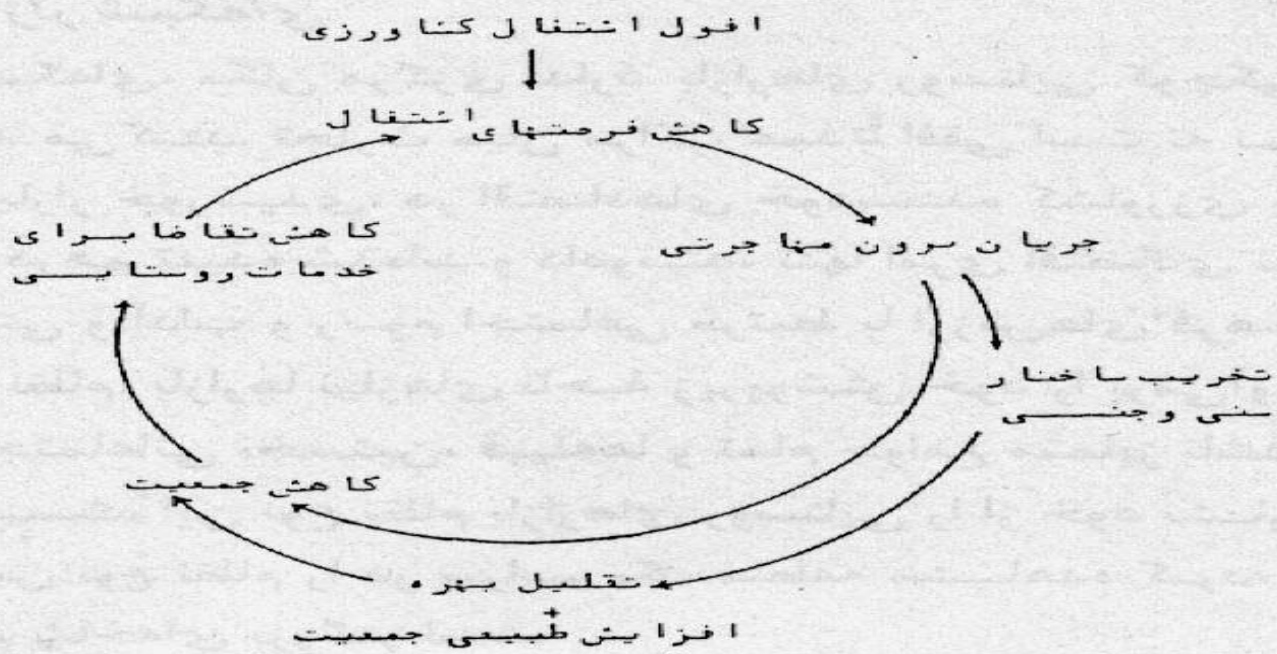

- مرکز برتو شهری (Star in circle)
- شهرک بازاری (Star in circle)
- بازار عمده فروشی روستایی (Star in circle)
- مرکز خرده فروشی روستایی (Circle)

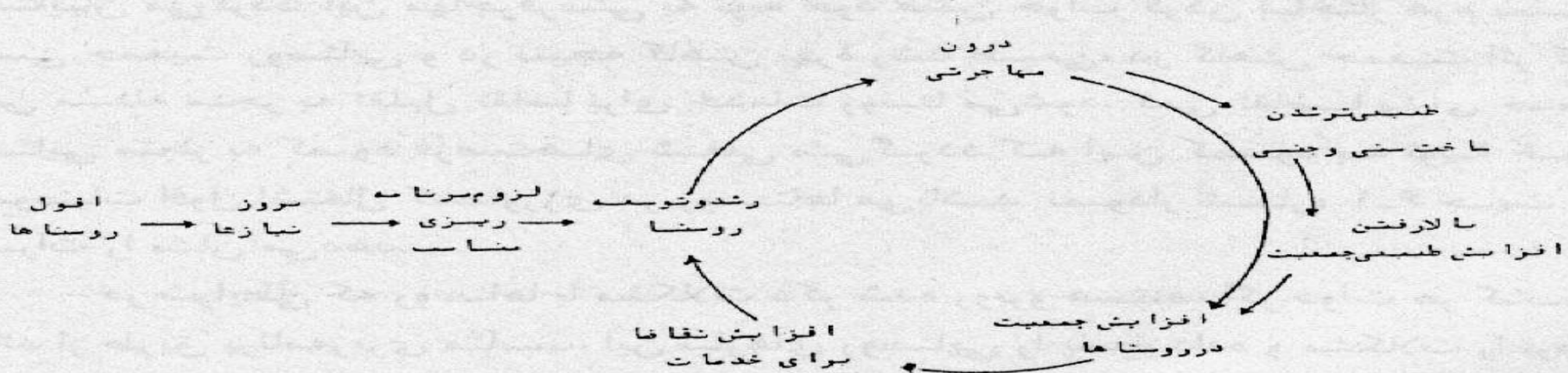
نظام بازار شاخه‌ای

ماهیت دورانی افول ورشد روستایی

- این نظریه توسط درادی با توجه به تحقیقات انجام یافته در قسمتی از انگلستان ارائه گردید که بر اساس آن کاهش مشاغل روستایی سبب مهاجرت روستا و اثرات بعدی آن می شود.
- با اقدامات دولت جهت ایجاد امکانات و ارائه خدمات در روستاها و جلوگیری از کاهش جمعیت آنها بدلیل مهاجرت فرستی می توان با افول و عدم توسعه این مکانها مقابله نمود

دیاگرام مربوط به ماهیت دورانی رشد روستایی

ضوابط تعیین توان بالقوه مناطق گوناگون

□ تولید

- حجم و یا ارزش تولید در هر واحد ناحیه
- سهم در تولید ملی کل
- ظرفیت پذیرش تعداد خانواده در هر واحد ناحیه

□ توزیع

- متوسط و دامنه در آمد خانواده

□ محیط

- حفاظت از منابع طبیعی و طبیعی

□ زمان

- زمان لازم برای به ثمر نشستن تولید/توزیع قابلیت‌های محیطی

فصل هفتم: تئوریهای عام رشد و توسعه

- عوامل مؤثر در روند تغییر نگرش اقتصادی در مورد فقر زدایی و دنبال نمودن بحث توسعه مناطق روستایی از دهه ۱۹۵۰ به بعد:
- فرآیند استعمار زدایی که انتقاد از سیاستهای کلان شهری را آسان نمود
- تلاشهای سازمان ملل در نشان دادن شکاف بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته
- افزایش نگرانی دانشمندان از انفجار جمعیت
- آغاز کمکهای کشورهای توسعه یافته و توجه بیشتر دانشمندان به مسائل کشورهای در حال توسعه
- قوت گرفتن ادیسه برنامه ریزی اقتصادی در پی الگوشدن برنامه های شوروی آمریکا و آلمان بمنظور غلبه بر آثار بحران بزرگ جهانی

نظریه های تکامل گرایان

□ نظریه روستو

- روستو فرآیند توسعه را بصورت یکسری گامها یا مراحل توصیف میکند که کلیه کشورها باید آنها را بترتیب طی کنند. این مراحل عبارتند از: جامعه سنتی، دوران انتقالی، جهش، حرکت به سمت رشد کامل و سرانجام دوران مصرف انبوه

تئوریهای دوگانگی

□ تعریف دوگانگی

- دوگانگی یا DUALISM عبارتست از: «وجود یک وضعیت مطلوب در کنار یک وضعیت نامطلوب بطوریکه این دو کاملاً مستقل از هم عمل کنند و پدیده مطلوب یا بهینه باعث رشد و بهبود در دیگری نشود.»

عوامل کلیدی دوگانگی از نظر هانس سینگر

- مجموعه شرایط متفاوت (برتر و پست تر) که این دومی توان در فضای معین و بایکدیگر همزیستی نمایند.
- این همزیستی مزمن است و گذرانیست.
- درجات برتری و پستی نه تنها کاهش نمی یابد بلکه گرایش ذاتی به افزایش دارد.
- ارتباط متقابل عنصر برتری و پست تر بنحوی است که وجود عنصر برتر تأثیری بسیار کم در ارتقای عنصر پست تر دارد و یا هیچ تأثیری ندارد.

انواع دوگانگی

- ۱. دوگانگی اجتماعی
- ۱۱. دوگانگی اقتصادی
- ۱۱۱. دوگانگی شخصیتی

شاخه های مختلف دوغانگی اقتصادی

1. دوغانگی تکنولوژیکی
2. دوغانگی مالی
3. دوغانگی بخشی
4. دوغانگی منطقه ای

دوگانگی منطقه ای

□ دوگانگی منطقه ای یکی از ویژگیهای کشورهای توسعه نیافته می باشد. پدیده دوگانگی چنان کلیت دارد که می توان آنرا بعنوان درجه توسعه نیافتگی مناطق بکاربرد.

دوگانگی بخشی

□ دوگانگی بخشی بیانگر وضعیتی است که یکی از بخشها و یا زیربخشهای اقتصاد بعنوان بخش پیشتاز رشد سریعی بکند در حالیکه سایر بخشها همچنان عقب مانده و رشد بخش پیشتاز باعث به جلوراندن سایر بخشها نشود.

روش منطقه ای نمودن توسعه

- جهت ترسیم خطوط مناطق به یکی از سه روش زیر می توان عمل نمود:
- (1) مناطق همگن
  - (2) مناطق عملکردی
  - (3) مناطق برنامه ریزی

انواع مناطق برنامه ریزی (توسعه) از نظر فرید من

- (1) مناطق هسته ای
- (2) نواحی انتقالی پیشرفته
- (3) مناطق مرزی دارای منابع
- (4) نواحی انتقالی عقب مانده
- (5) مناطق دارای مسائل ویژه

فصل هشتم : مسائل جمعیتی و توسعه روستایی

□ رشد جمعیت و پیامدهای فقر

■ ماهیت فقر عمومی

- فقر در وجه اقتصادی آن به معنی عدم برخورداری از حداقل امکانات معاش یا به تعبیر دیگر، برخورداری از قوت لایموت و میزان درآمدی است که در سطح معاش باشد.

شاخص های تعیین دقیق فقر

(1) امنیت غذایی

(2) رفاه نسبی

(3) فقر همه جانبه

(4) نیازهای اساسی

نظریهٔ هورد و مورد اثر منفی رشد بالای جمعیت

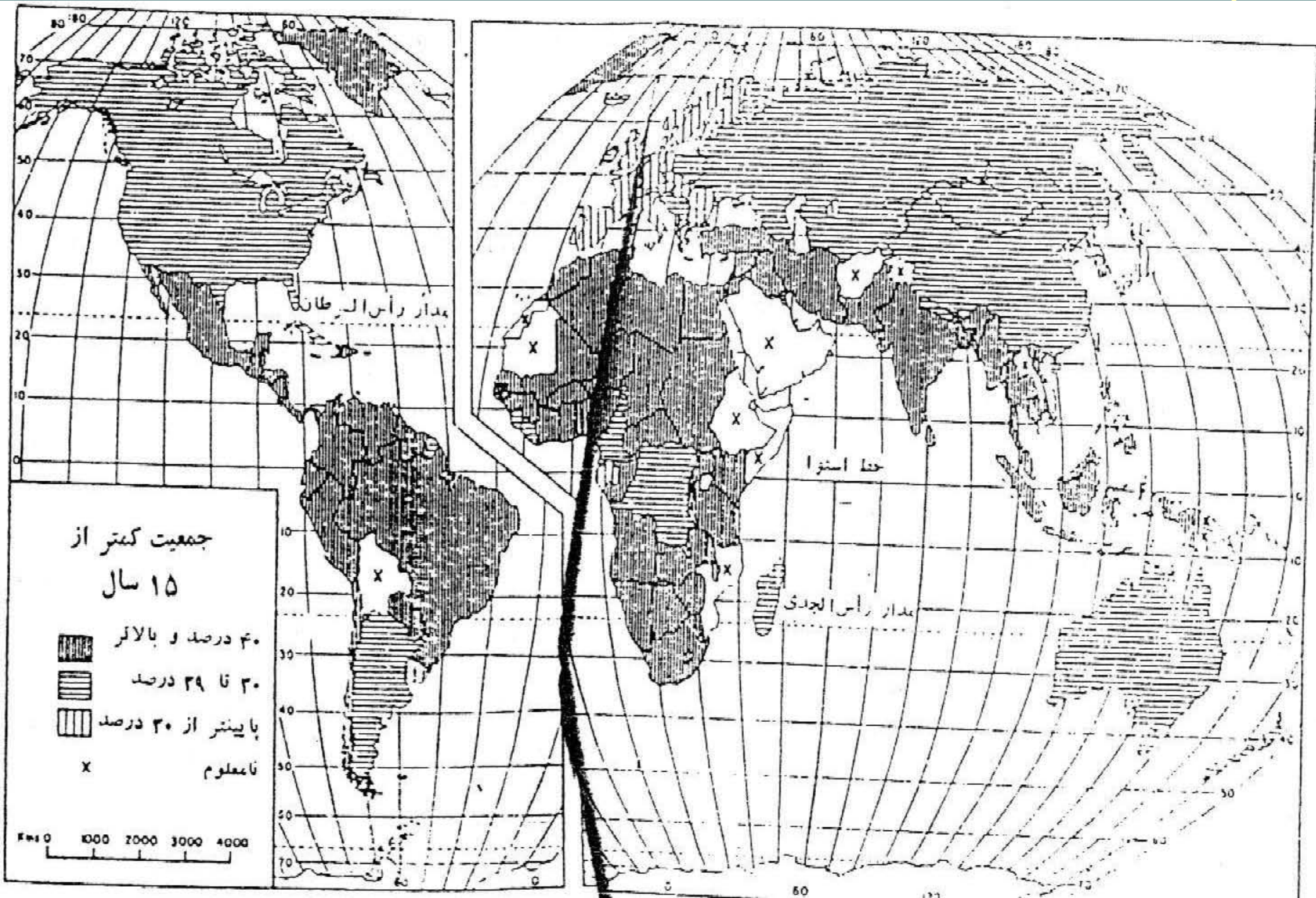
رشد جمعیت به دو دلیل کندی کند:

- (1) رشد سریع جمعیت نسبت وابستگی را افزایش می دهد
- (2) رشد سریع جمعیت موجب کاهش پس انداز می گردد

فقر، جمعیت و محیط

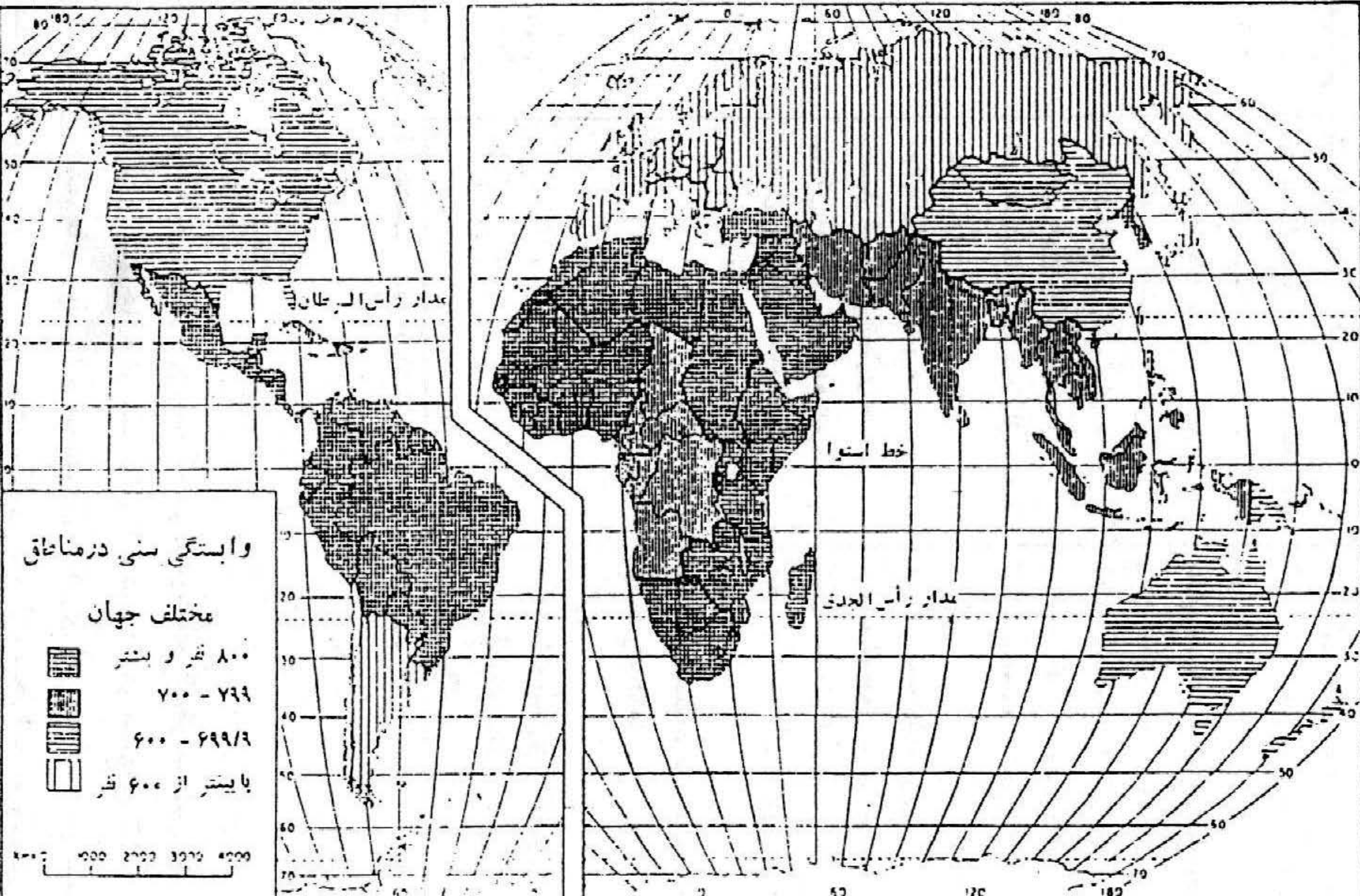
□ بعضی مشخصه های فقر به بالا رفتن میزان باروری کمک می کند که خود سبب پایین آمدن آموزش افراد گشته و تخریب محیط زیست نیز رابطه بین فقر و باروری را تشدید و تحکیم می نماید.

پراکنده‌گی جمعیت کمتر از ۱۵ ساله جهان

پراکنده‌گی نسبت وابستگی در جهان

متغیرهای مستقل مؤثر بر فقر کشورهای جهان سوم

عوامل اقتصادی		عوامل طبیعی
در سطح ملی	در سطح بین المللی	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ وابستگی جهان سوم ▪ تکنولوژی وابسته و نامنطبق با شرایط ▪ مکانیزه نبودن صحیح کشاورزی ▪ وضع نامطلوب کشاورزی ▪ محدودیت تولید کشاورزی ▪ سیستم تک محصولی زراعی ▪ کاشت محصولات تجاری ▪ کشت و صنعت های غربی ▪ ترکیب نامعقول عوامل تولید ▪ کمبود سرمایه گذاری ▪ ضعف برنامه های فقرزدادر جهان سوم ▪ سیستم غلط عرضه مواد غذایی توسط واسطه ها ▪ بیکاری، سوء تغذیه، بیماری و کاهش کار آیی ▪ فقدان قدرت ابتکار مردمی ▪ افزایش موالید 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ نقش کشورهای مرفه ▪ بحران ادواری اقتصادی در کشورهای مرفه ▪ توزیع ناعادلانه ثروت و منابع ▪ بی عدالتی و استثمار جهانی ▪ اسراف منابع در کشورهای مرفه ▪ کمیابی طرح ریزی شده ▪ نقش استعماری سازمان ملل و بانک جهانی توسعه ▪ کمکهای غذایی کشورهای مرفه ▪ تحمیل قیمتهای تجاری جهانی ▪ پرورش نخبگان غربزده رهبری ▪ تحمیل جنگهای منطقه ای 	<p>شرایط طبیعی جغرافیایی بلاایای طبیعی</p>

وضعیت فقر در جهان

□ بیش از سه چهارم مردم فقیر جهان در مناطق روستایی زندگی می نمایند. تقریباً ۴ درصد روستاییان تمام کشورهای در حال توسعه در فقر مطلق بسر می برند، که در کشورهای کم درآمد این رقم به ۷۲ درصد می رسد. این نسبتها برای شهرها بترتیب ۲۷ و ۵۹ درصد در سالهای ۹۲-۱۹۹۰ می باشد.

□ تقریباً یک چارم جمعیت جهان و یک سوم جمعیت کشورهای
در حال توسعه در فقر مطلق زندگی می نمایند.

□ امنیت غذایی عمده ترین دل مشغولی کشورهای در حال توسعه
است.

پیامدهای فقر

❑ فقر بزرگترین خطری است که ثبات سیاسی، همبستگی اجتماعی و سلامت طبیعی کره زمین را تهدید می کند.

روش های مقابله با فقر و ستایی

مهمترین روشهای بکار بسته شده در چهار دهه اخیر جهت مقابله با فقر و ستایی عبارتند از:

- (1) افزایش طبقات فقیر به سرمایه ها و داراییهای تولیدی در روستاها
- (2) بالابردن بازده سرمایه متعلق به طبقات فقیر روستا
- (3) بهبود فرصتهای اشتغال برای فقرا در روستا
- (4) تأمین دسترسی فقرا به خدمات بهداشتی و آموزشی در روستاها
- (5) تکمیل امکانات و منابع مالی فقرا، از طریق پرداختهای ثانویه در روستا

اهم راههای مقابله با تخریب روستایی در کشورهای

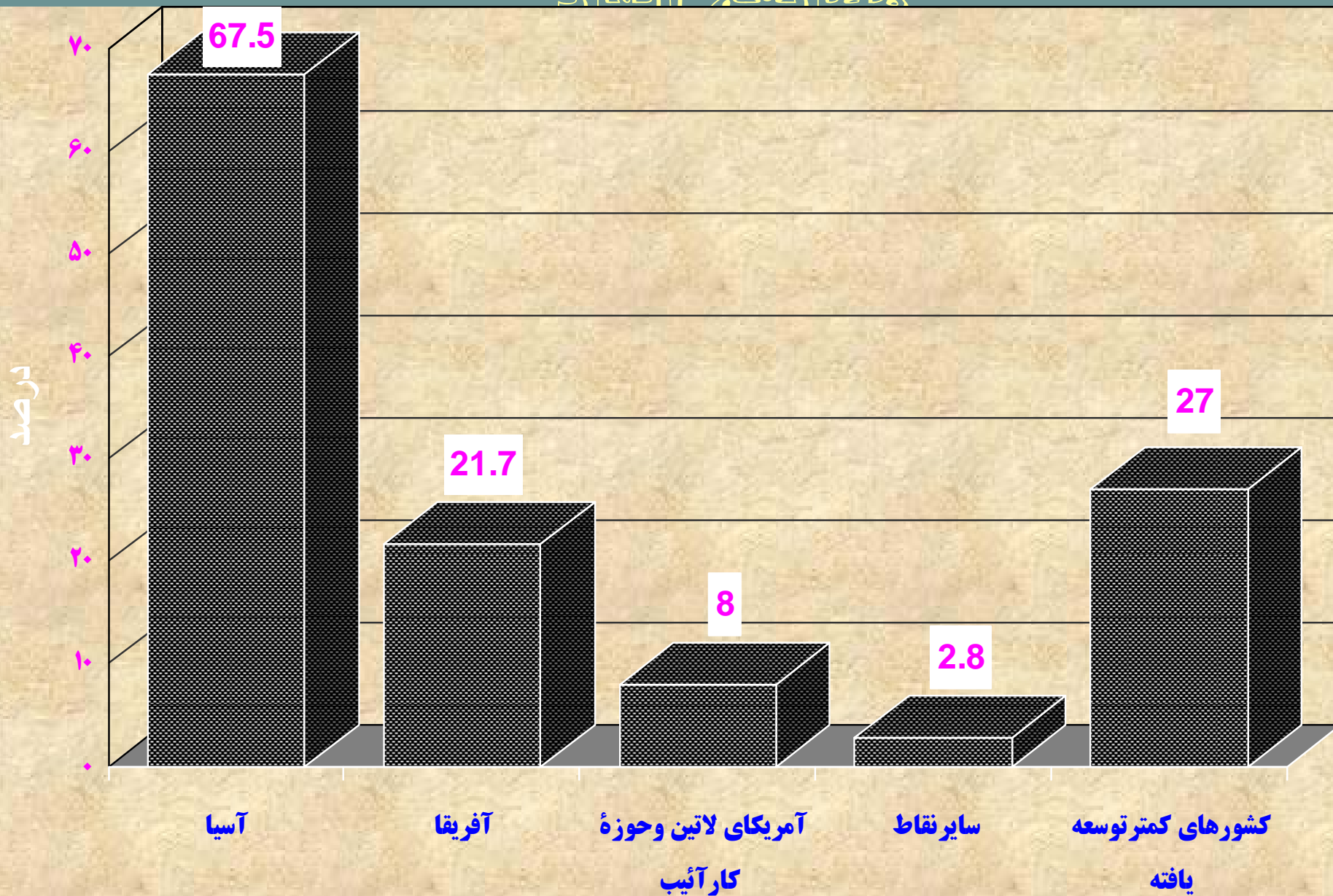
- (1) برنامه کلی توسعه اشتغال در مناطق روستایی
- (2) برنامه تضمین اشتغال بی زمینان در مناطق روستایی
- (3) برنامه احیای مناطق خشک و مستعد
- (4) برنامه غذا درازای کار

فقیران روستایی

- بنابر موازین سنجش فقر گروههای فقیر روستایی عبارتند از:
  - (1) کشاورزان خرده پا (دارای کمتر از سه هکتار زمین زیرگشت)
  - (2) بی زمینان
  - (3) عشایر کوچنده
  - (4) قبایل
  - (5) ماهیگیران کوچک
  - (6) خانوارهایی که تحت سرپرستی زنان قرار دارند

توزیع جغرافیایی جمعیت نئیردنیای بر مبنای

مطالعه آماری

برنامه های توسعه روستایی و مهاجرت

□ تقریباً همه کشورهای در حال توسعه، مهاجرت را مبرمترین مسئله جمعیتی خود می شناسند.

برخی پیامدهای مهاجرت روستاییان به شهرها

- بالارفتن شمار بیکاران شهری
  - خانه های تنگ
  - امکانات ناکافی آب و برق
  - بهداشت نامناسب
  - کمبود امکانات آمدورفت و دیگر خدمات
  - کمبودهای همه جانبه زندگی شهری
- یعنی مهاجرت به شهرها، عامل عمده عقب ماندگی و یا توسعه نیافتگی روستایی می باشد.

نموده‌های عمده فقر و ستایی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که سبب مهاجرت

- کمی در آمد کشاورزی
- پایین بودن بهره‌وری
- کم کاری
- توزیع نابرابر زمین

فصل نهم: کشاورزی و اقتصاد ملی

□ اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد ملی

- در کشورهای در حال توسعه کشاورزی حدود ۴۵ تا ۹۰ درصد محصول تولیدی و ۶۰ تا ۹۰ درصد کل اشتغال را در بر می گیرد.

□ علل کارآیی پایین بخش کشاورزی بدلیل :

▪ فشار زیاد بر زمین

▪ کاربرد تکنولوژی عقب مانده

▪ پس انداز کم

▪ سرمایه گذاری کم

نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه

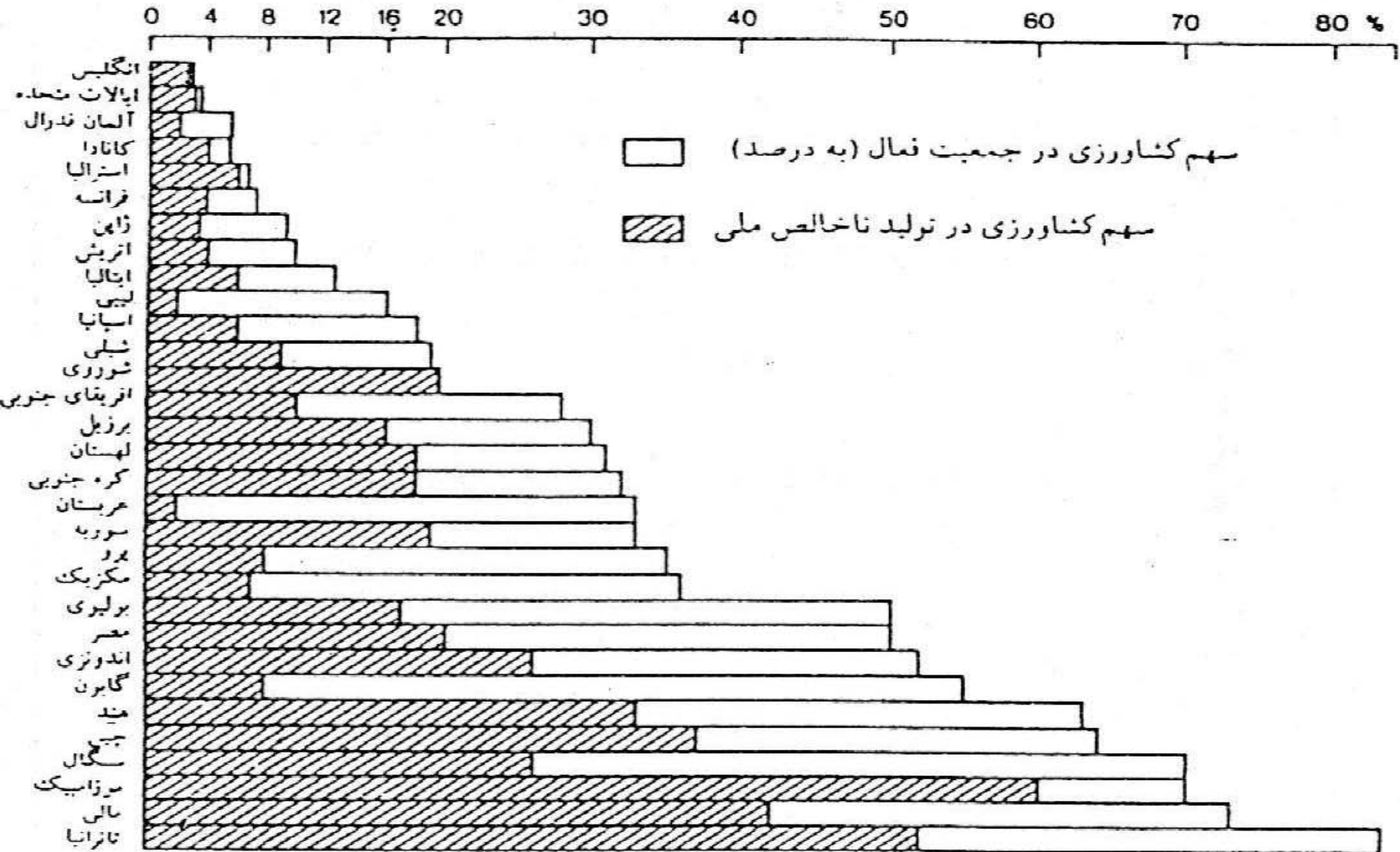
- (1) تأمین کننده کارگر جهت بخشهای غیر کشاورزی
- (2) تأمین غذا و مواد اولیه مورد نیاز
- (3) تأمین ارز خارجی کشور از طریق صادرات مواد اولیه
کشاورزی
- (4) توسعه بازارهای داخلی
- (5) بهبود تشکیل سرمایه

سهم کشاورزی در تولید ناخالص ملی در جهان

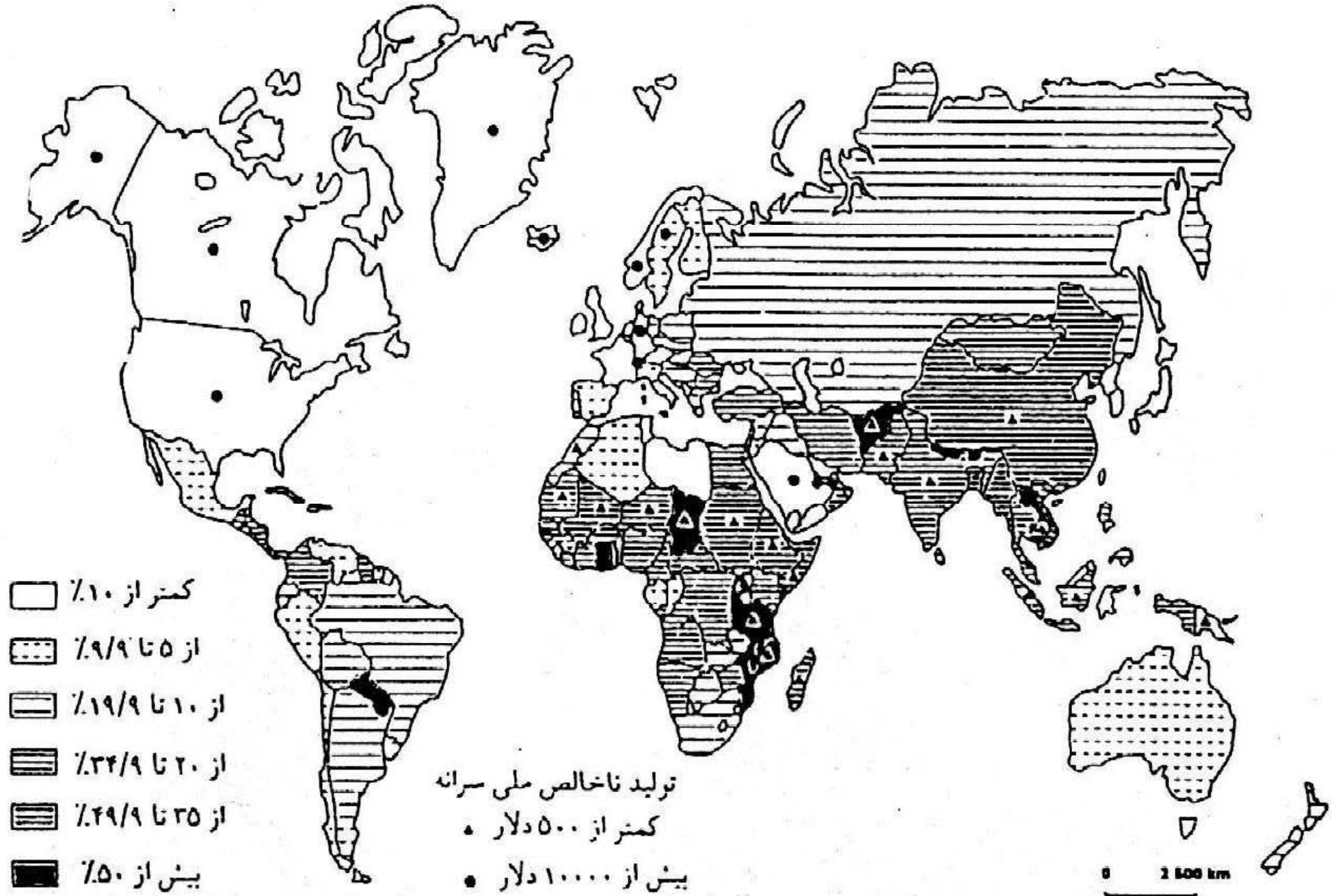
□ سهم کشاورزان در تولید ناخالص ملی، در تعداد قابل توجهی از فقیرترین کشورهای جهان بصورت نقشی مسلط ظاهر میشود.

□ بطور کلی فقیرترین کشورها ممالکی بشمار می آیند که میزانهای جمعیت کشاورز در آنها از همه بیشتر بوده است.

میزان جمعیت فعال در بخش کشاورزی و سهم کشاورزی از درآمد ناخالص ملی در چند کشور

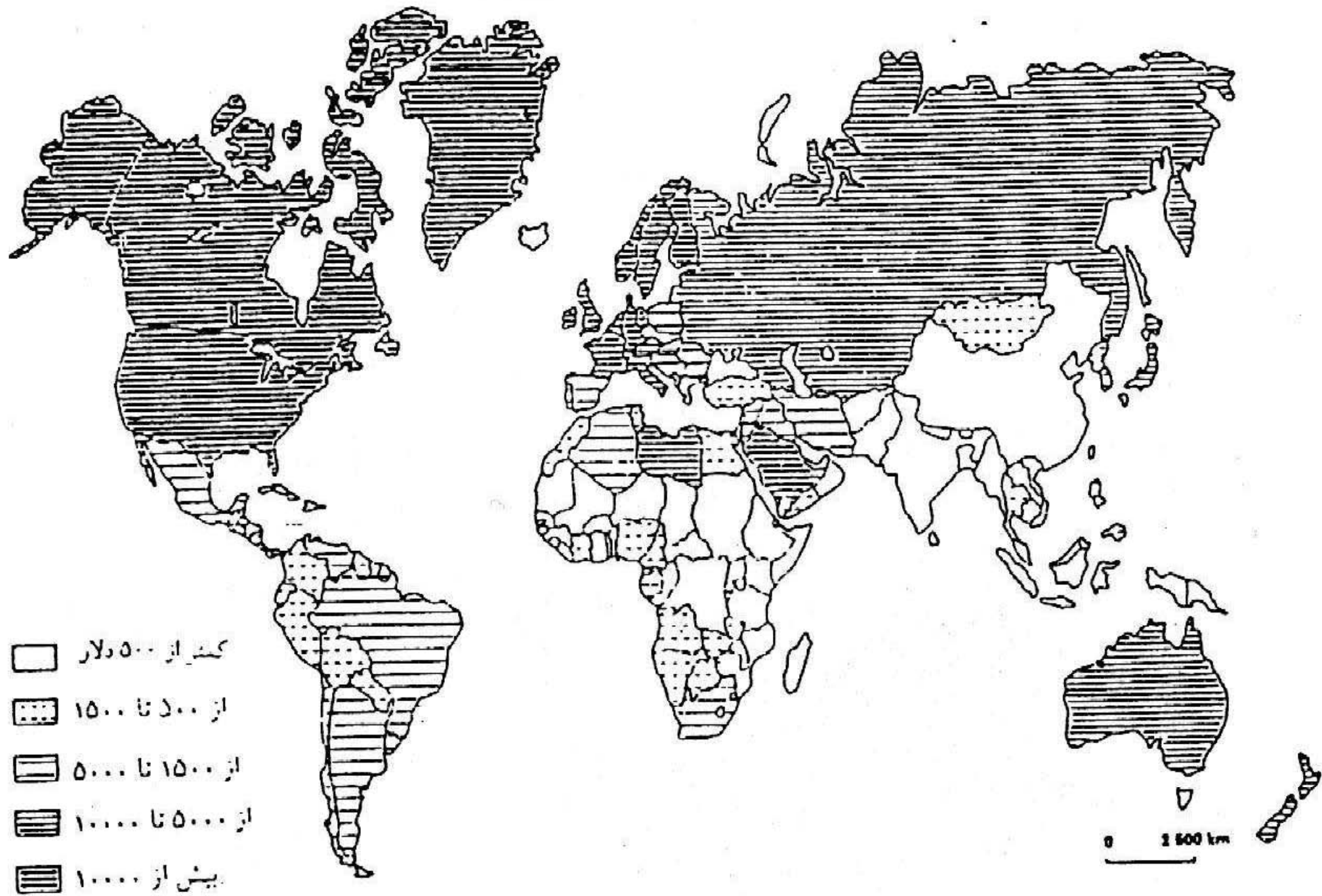

سهم کشاورزی در تولید ناخالص ملی در جهان (۱۹۸۵)

تولید ناخالص ملی در جهان (۱۹۸۵)

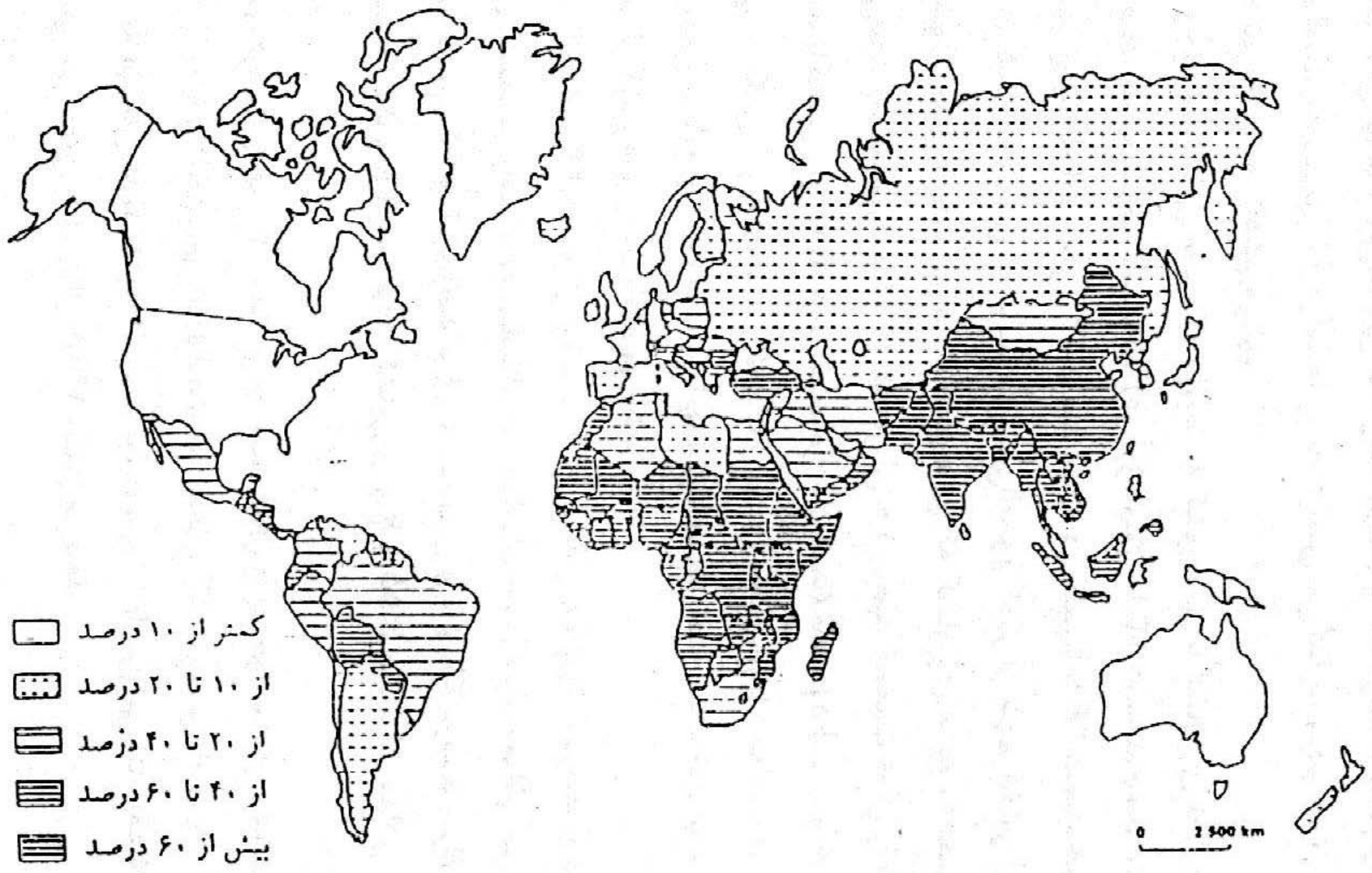

میزانهای جمعیت فعال در کشاورزی

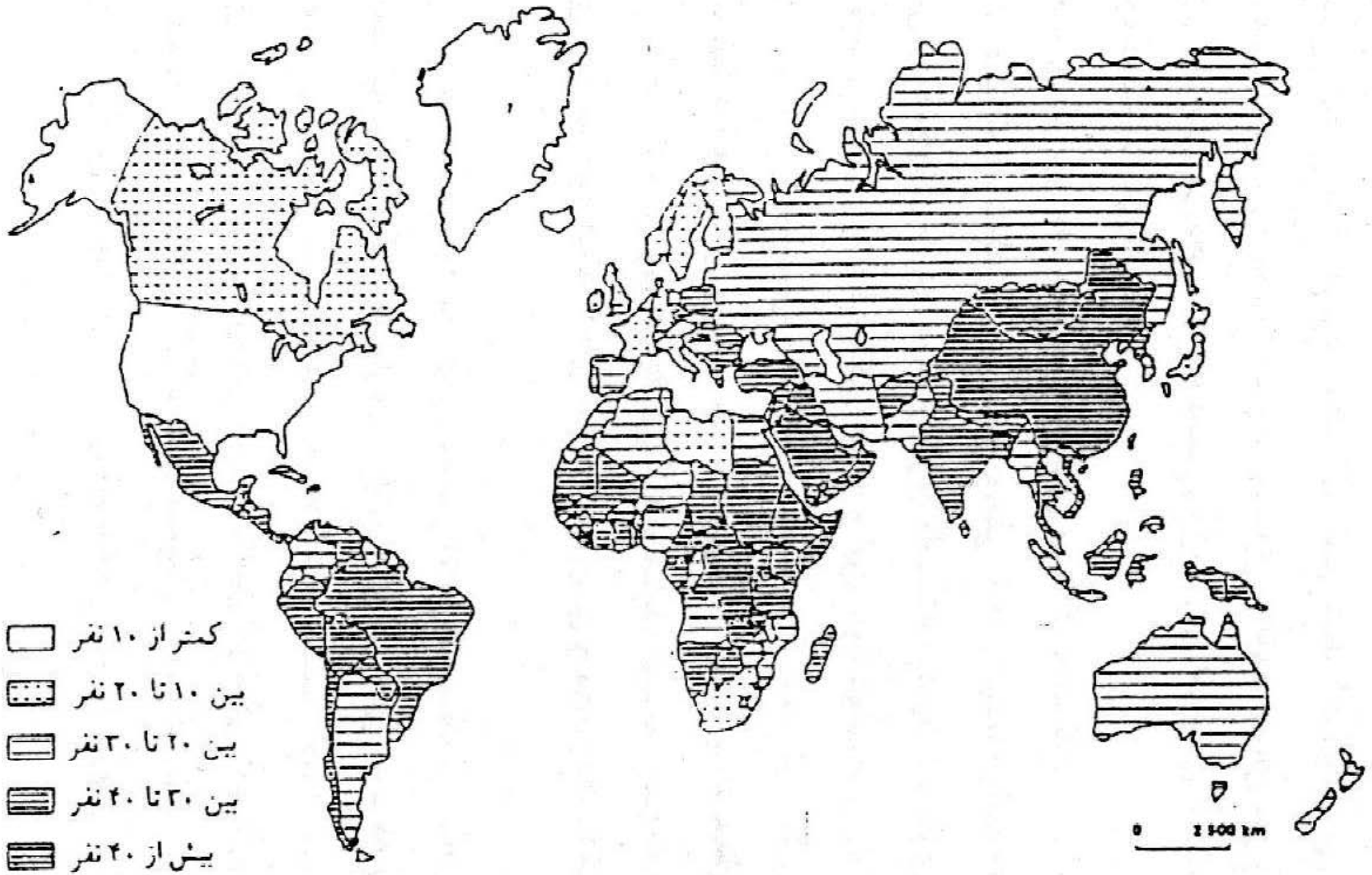
- بیشترین میزان مربوط به کشورهای آسیا و آفریقای با حدود ۶۰الی ۸۰ درصد است
- میزانهای میانه مربوط به کشورهای آمریکای لاتین که بیشتر شهرنشین می باشند با حدود ۳۰ تا ۵۰ درصد است
- کمترین میزانها متعلق به کشورهای زیر بوده است:

- کانادا (کمتر از ۲۰ درصد)
- ایالات متحده (۳/۱ درصد)
- بلژیک (کمتر از ۳ درصد)
- بریتانیای کبیر (کمتر از ۲/۶ درصد)

درصد جمعیت کشاورز نسبت به جمعیت فعال در جهان (۱۹۸۵)

تعداد کشاورزان برای ۱۰۰ فرد ساکن روستاها در جهان (۱۹۸۵)

تحول جمعیت فعال کشاورز در برخی از ممالک توسعه یافته

در فاصله سالهای ۹۰-۸۰

۱۹۹۰	۱۹۸۰		۱۹۹۰	۱۹۸۰	
(میلیون)	(میلیون)		(میلیون)	(میلیون)	
۱/۸۵	۲/۷۵	فرانسه	۰/۱۴	۰/۱۳	زلاند نو
۰/۳۰	۰/۴۵	اتریش	۳/۵۳	۳/۵۷	ایالات متحده
۵/۷۷	۸/۸۶	ژاپن	۰/۵۸	۰/۶۰	کانادا
۰/۱۱	۰/۱۷	بلژیک	۰/۴۱	۰/۴۳	استرالیا
۲/۱۲	۳/۳۱	اسپانیا	۰/۶۵	۰/۷۹	انگلستان
۱/۴۴	۲/۲۷	آلمان	۰/۲۲	۰/۲۷	سوئیس
			۲/۹۰	۳/۸۸	ایتالیا

فصل دهم : تمرکززدایی و برنامه ریزی توسعه روستایی

□ برنامه ریزی متمرکز شد سریع اقتصادی که در دهه ۱۹۵۰
برقرار گردید جهت جمعیت روبه افزایش کشورهای در حال
توسعه در قالب نیروی کار، برانگیختن مؤثر نیروی کشاورزان
و روستاییان به مشارکت در فرآیند توسعه و افزایش دسترسی
مردم فقیر روستاها به خدمات و تسهیلات دولتی به شکست
انجامد.

دلایل عدم موفقیت برنامه ریزی متمرکز

- ❑ عدم تشکل در میان افراد ذینفع
- ❑ رقابت و تضاد بین وزراتخانه ها و عدم هماهنگی در فعالیتهای آنها
- ❑ عدم کار آیی در نظامهای اداری
- ❑ عدم وجود اطلاعات موثق جهت تهیه برنامه ها
- ❑ نوسازی اقتصاد جهانی
- ❑ رشد بالای جمعیت

مفاهیم و تعاریف تمرکززدایی

□ تمرکززدایی عبارتست از انتقال یا واگذاری قدرت و اختیارات برنامه ریزی، تصمیم گیری یا مدیریت از دولت مرکزی یا کارگزاریهای وابسته به آن به سازمانهای میدانی، واحدهای تابعه دولت، شرکتهای عمومی نیمه مستقل، مقامات محلی، مقامات اجرایی یا سازمانهای غیردولتی.

تمرکززدایی ممکن است به دو طریق زیرصورت گیرد

- تمرکززدایی کارکردی
- تمرکززدایی حوزه ای

انواع تمرکززدایی دولتها برای انتقال اختیارات جهت برنامه ریزی و اجرا

- (1) جمع زدایی
- (2) واگذاری اختیارات به کارگزارهای خودمختار و یا نیمه خودمختار
- (3) واگذاری قدرت
- (4) انتقال به نهادهای غیردولتی

منطق و اهداف تمرکززدایی

از نظر راند پینلی

- ❑ سبب تقویت امکانات اجرایی و اداری منطقه ای می گردد
- ❑ باعث کاهش تشریفات زائد اداری و چیرگی به تبعات ناشی از دیوانسالارانه میگردد
- ❑ وحدت ملی و مشروعیت سیاسی دولت را افزایش می دهد
- ❑ باعث هماهنگی مؤثرترین برنامه ریزی و اجرا در سطح محلی میشود
- ❑ کارایی کارگزاریهای دولت مرکزی را افزایش می دهد
- ❑ سبب مشارکت شهروندان در فرآیند برنامه ریزی توسعه می گردد
- ❑ دسترسی به خدمات و تسهیلات دولتی را افزایش می دهد
- ❑ به ارائه مؤثرتر خدمات عمومی جهت رفع نیازهای اساسی انسان کمک می کند
- ❑ ابتکارات مقامات محلی و رهبران سیاسی را افزایش می دهد

متغیرهای مؤثر بر الگوی تمرکززدایی

□ شرایط محیطی

□ رواب بین سازمانی

□ منابع سازمانی جهت اجرای طرح

□ ویژگیهای کارگزاریهای اجرایی

عوامل مشترک مؤثر بر اجرای طرح‌های تمرکززدایی

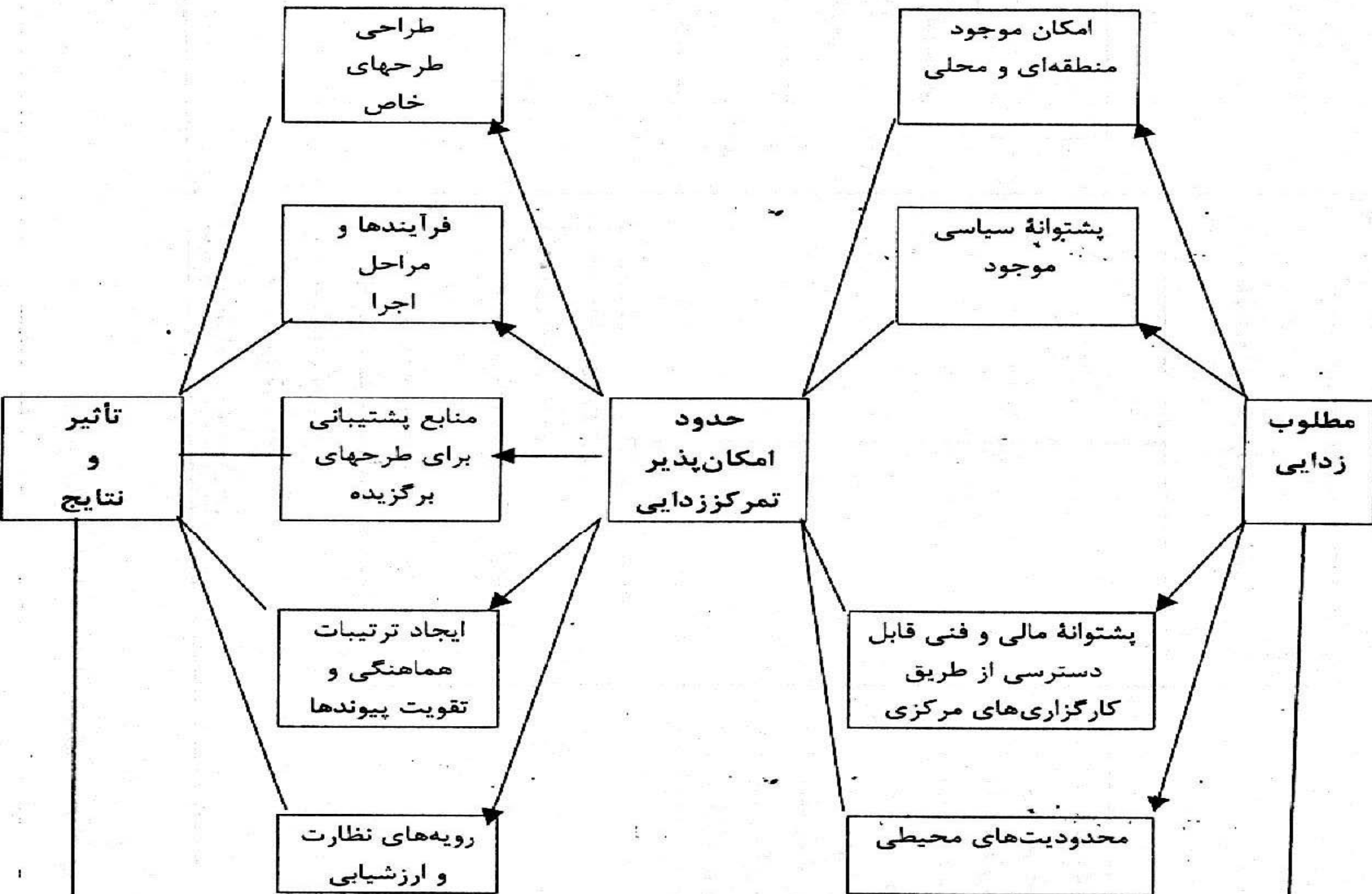
- (1) روشن بودن طرح و اهداف سازمانی
- (2) کفایت پشتیبانی‌های سیاسی
- (3) میزان هدایت و کنترل مرکزی بر فعالیتهای واحدهای غیر متمرکز
- (4) نقش رهبران سیاسی محلی و رابطه آنها با فرادذینفع طرح
- (5) میزان مشارکت افراد ذینفع پروژه ها در طراحی و اجرای آن
- (6) انعطاف پذیری رویه های اداری دولتی
- (7) میزان هماهنگی بین بخشها
- (8) مقیاس و نوع فعالیتهای توسعه

دیدگاه وروش ازبالابه پایین

این روش که به دلایلی در بسیاری از کشورهای جهان سوم رایج بوده است، با توجه به اینکه مناطق از نظر استعداد توسعه و خصوصیات کنونی خود، کاملاً با یکدیگر تفاوت دارند.

بنابراین «مجموعهٔ مختلطی» که در سطح ملی مطلوب به نظر می رسد، به هیچوجه لزوماً بهترین نسخه برای منطقه نخواهد. از طرفی با توجه به نگرش بخشی در این رهیافت به حداکثر رسانیدن قابلیت توسعهٔ منطقه ای، تقریباً غیر ممکن است.

راهبرد اجرایی برای طرحهای تمرکززدایی

دیدگاه وروش توسعه ازپایین به بالا

□ این رهیافت، ضرورت تغییر در توالی برنامه ریزی را بصورتی پیشنهاد می کند که در آن مرحله منطقه ای بر مرحله بخشی و بر بخش اعظم مرحله کلان تقدم دارد. یعنی برنامه ریزی منطقه ای با توجه به قابلیت توسعه منطقه ای تدوین می گردد. این رهیافت بویژه برای توسعه مناطق پیراموم، احتمالاً بیشترین اهمیت را داراست.

فصل یازدهم: نظام مراکزوستایی و برنامه ریزی فضایی (آمایش)

□ تعریف فضای جغرافیایی :

- فضایی است که بوسیلهٔ انسانها و در ارتباط با نظامهای فکری و براساس نیازهای آنها بشدت ادراک می شود.

جهت مختلف تحلیل فضای جغرافیایی از نظر پهنشمل

- جهت مرفولوژیک
- استراتیگرافیک
- جهت دینامیک

فضای جغرافیایی از نظر جی.آر.بودویل

□ فضا در کل مجموعه ایست از انسانها، فعالیتها، محیط طبیعی که خود انسان می سازد که آن را محیط مصنوعی نامگذاری می نمایند.

فضای برنامه ریزی

❑ فضای قالب برنامه ریزی، حجم مکانی و زمانی مجموعه ای از تمام
فعالیت‌هایی است که انسان در راه تسلط به طبیعت و برای بقاء خود
انجام می دهد.

ویژگیهای «فضا» در ایران

انواع فضاها در ایران از نظر تئوریک: □

- فضاهای فراموش شده یا بکر
- فضاهای متروک شده یا رها شده
- فضاهای توسعه یافته یا در حال توسعه که خود دودسته اند:

(1) فضاهای اشباع شده

(2) فضاهای اشباع نشده

مراحل تکامل مفاهیم و اندیشه های برنامه فضایی (آمایش سرزمین)

- ❑ واژه آمایش بمعنی نظم و ترتیب دادن است که از فرانسه اقتباس شده است.
- ❑ در آمریکای شمالی (کانادا و ایالات متحده) اصطلاح برنامه ریزی شهری و منطقه ای رایج است.
- ❑ در کشورهای اروپای شرقی اصطلاح اقتصادفضایی یا برنامه ریزی فضایی بکار برده می شود.
- ❑ در کشورهای اسکاندیناوی و شمال اروپا نیز برنامه ریزی آمایش از دیدگاه شهری و منطقه ای مورد توجه قرار گرفته است.

وزارت کشاورزی و ماهیگیری
جمهوری اسلامی ایران

وزارت برنامه ریزی اقتصادی
معرض پایتخت تهران

روستاها

- مناطق روستایی توسعه یافته تر
- مناطق روستایی در توسعه
- مناطق روستایی حاضر می باشد
- مناطق روستایی ناموجود است

موقعیت مکانی روستاهای کشور

منطقه بندی کلان روستاهای کشور

تفاوت برنامه ریزی بخش و برنامه ریزی فضایی

□ برنامه ریزی به مسئله مکان و بررسی حرکات جمعیتی می پردازد.

تفاوت برنامه ریزی فیزیکی و برنامه ریزی فضایی

□ برنامه ریزی فضایی به مسئله جمعیت و اشتغال می پردازد.

عدم تعادل‌های ناشی از توسعه در کشورهای جهان سوم که موضوع مورد شناخت برنامه ریزی فضایی است

- (1) عدم تعادل‌های بخشی
- (2) عدم تعادل‌های اجتماعی
- (3) عدم تعادل‌های اقتصادی
- (4) عدم تعادل‌های منطقه‌ای

اهداف برنامه ریزی فضایی

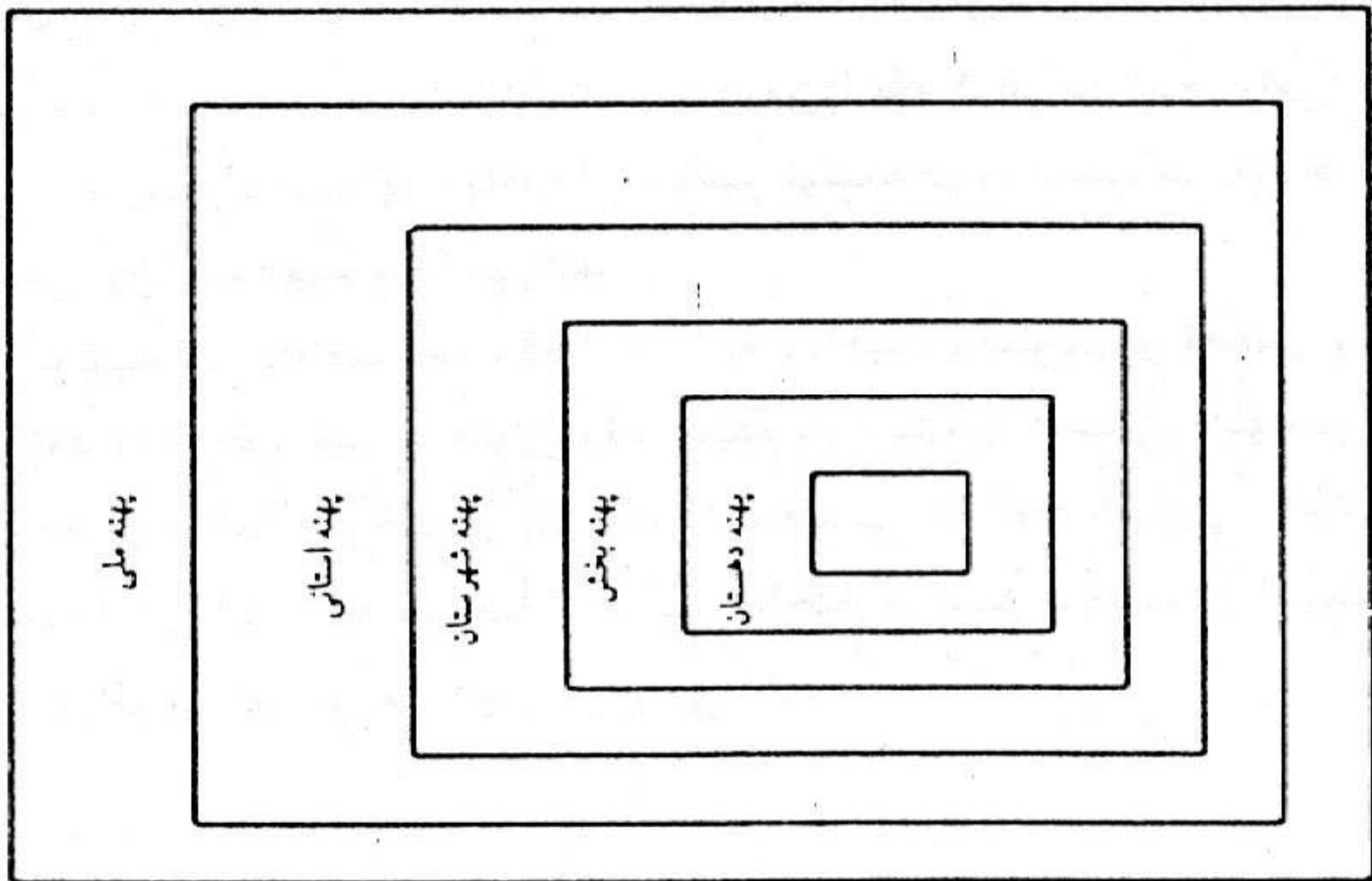
□ شناخت منابع زمین و چگونگی بهره برداری از این منابع
همراه با پیش بینی وضعیت آینده استقرار مطلوب انسان
و عملکرد وی در طبیعت به منظور تأمین رشد معقول، متوازن
و مطلوب اقتصادی برپهنه سرزمین

تعریف سازمان فضایی

□ عبارتست از ترتیب و توزیع نظام یافته واحدهای یک، در راستای عملکردهای عموم مجموعه

اجزای سازمان فضایی

- (1) نقاط یاگره‌هاها : روستاها، شهرها، نواحی صنعتی و...
- (2) شبکه ها : راهها و جاده ها، کانالها، خطوط انتقال نیرو و...
- (3) لکه های اسطوح : اراضی زیر کشت، جنگلها، بیابانها و دریاخانه ها و...

نمایش شماتیک پهنه‌های فضایی

پیگر بند پهای ساختار فضایی

- (1) ساختار فضایی پراکنده و همگن
- (2) ساختار فضایی متمرکز و قطبی
- (3) ساختار فضایی غیر متوازن و اتفاقی
- (4) ساختار فضایی متوازن و اتفاقی
- (5) ساختار فضایی متمرکز و غیر متمرکز و سلسله مراتبی

فصل دوازدهم: تهیه طرحهای روستایی

مبانی پرسسلسله مراتب

□ برنامه ریزی مرکز روستایی یا سلسله مراتبی یک راهبرد توسعه منطقه ای است که هدف آن فوریت بخشی و تقویت یک شبکه نقاط مرکزی بسامان در «قسمت روستایی» توزیع مراکز زیستگاهی، یعنی در مراکز پایینترین سطح و (قسمت تحتانی) مراکز سطح میانی می باشد.

مزایای نظام سلسله مراتبی

- (1) سلسله مراتب موجود مراکز روستایی و الگوهای پیوندهای کنونی را تشریح می کند.
- (2) شناخت و تجزیه و تحلیل تلاشهای توسعه را آسان کرده و مناسبترین محل استقرار آنها را تعیین می کند.
- (3) با ارائه پیشنهاد در مورد سلسله مراتب آتی مرکز روستایی و بهبود و تقویت الگوهای پیوستگی مطلوب، توسعه هماهنگی را بسمت یک نظام فضایی به خوبی طراحی شده میسر می سازد.

کارکرد های مراکزروستایی

□ ماهیت و میزان کارکردهایی که انواع گوناگون مراکزروستایی دارند و باید داشته باشند، مسلماً به تعدادمدارهایی دارد که منظومه سلسله مراتب بر آن استوار است.

سلسله مراتب سه مداری ازفضاها

الف : شهرهای منطقه ای

ب : شهرکهای بخشی

ج : شهرکهای محلی

ملاحظاتى كه برنامه ريزان در تنظيم يك برنامه

- ❑ الگوهاى زيستى موجود
- ❑ مناظر طبيعى موجود, بهره بردارى از زمين و موانع فزيكى
- ❑ محدوده هاى ادارى و تنگناهاى سياسى
- ❑ شبكه هاى ارتباطى حال و آينده و ساير الگوهاى ارتباط
- ❑ تغييرات در سطوح توسعه منطقه اى, استعدادها و تنگناها
- ❑ تفاوتهاى موجود بين فعاليتهاى اقتصادى اصلى
- ❑ گوناگونى ويژگيهاى اجتماعى, فرهنگى, نژادى و مذهبى و...

مراحل تهیه یک برنامه مرکز روستایی

سلسله مراتبی

- (1) تجزیه و تحلیل وجه غالب منابع انسانی و طبیعی موجود منطقه مورد نظر
- (2) تعیین مرکزیت فعلی زیستگاهها
- (3) تعیین سطوح مختلف سلسله مراتب
- (4) طراحی برنامه مرکز روستایی

مقیاس گذاری گوتمن

این مقیاس ابتدا در روانشناسی و سپس در تعیین مکانهای مرکزی بکار گرفته شد. در این مقیاس وجود کارکرد بالاترین سطح در یک مرکز، مشخص کننده سطح آن مرکز است.

نمونه جدول طیفی گونمن

	الف	ب	ج	د
پایستترین	+	+	+	+
۲	+	+	+	+
۳	+	+	+	+
۴	+	+	+	+
۵	+	+	+	
۶	+	+	+	
۷	+	+		
۸	+	+		
۹	+			
بالاترین	+			

تعیین سطوح گوناگون سلسله مراتبی

□ روشهای زیادی جهت تعیین حدود مرکزیت زیستگاهها وجود دارد. روشی که بیش از همه کاربرد دارد عبارتست از دسته بندی زیستگاهها از طریق طبقه بندی نمره مرکزیت .

روش هاگت و گونا و اردنا

این روش میانهُ جمعیت لازم برای کار کردی معین
را از طریق مقایسهٔ نسبت زیستگاههایی که در سطوح
مختلف جمعیتی دارای این کار کرد می باشند را بدست
می دهد

فرمول محاسبه درروش هاگت وگوناواردنا

$$\frac{100.p_s}{p_s * A_s}$$

$= p_s$ تعداد ایستگاههای کمتر از حد جمعیتی معینی که دارای کار کردهستند

$= A_s$ تعداد ایستگاههایی که بالاتر از این سطح جمعیتی قرار دارند و فاقد کار کردهستند

فصل سیزدهم : چهارچوب مکانی برای برنامه ریزی چند سطحی

□ عناصر بنیادی جهت سازمان دادن مکان عبارتند از:

الف- مراکز

ب- خطوط ارتباطی

ج- قلمروها

مراکز:

□ نقاط مرکزی هستند که شبکه های حمل و نقل
و سایر خطوط ارتباطی به یکدیگر متصل هستند.

مراکز یا گاندهای فعالیت در برنامه ریزی چند سطحی عبارتند از:

- ۱- قطبهای رشد بعنوان سطح یک
- ۲- مراکز رشد بعنوان سطح دو
- ۳- نقاط رشد بعنوان سطح سه
- ۴- مراکز خدمات بعنوان سطح چهار
- ۵- روستاهای مرکزی بعنوان سطح پنج
- ۶- روستاها و روستاهای کوچک منفرد بعنوان سطح شش

قطب رشد :

□ مراکز شهری بزرگی هستند که معمولاً بین ۵۰۰ هزار تا ۲/۵ میلیون نفر می باشند.

□ وظیفه اساسی یک قطب رشد عبارتست از ایفای نقش مهمترین شهریک کلان منطقه

مراکز رشد

این مراکز اساساً مراکز صنعتی هستند که کالاهای مورد نیاز بازارهای کشور و مناطق را تولید می کنند. مراکز رشد به نظارت بر فعالیتهای ثانویه قطبهای رشد کمک خواهند کرد. مراکز رشد دارای جمعیتی بین ۱۰۰ هزار تا ۵۰۰ هزار نفر می باشند.

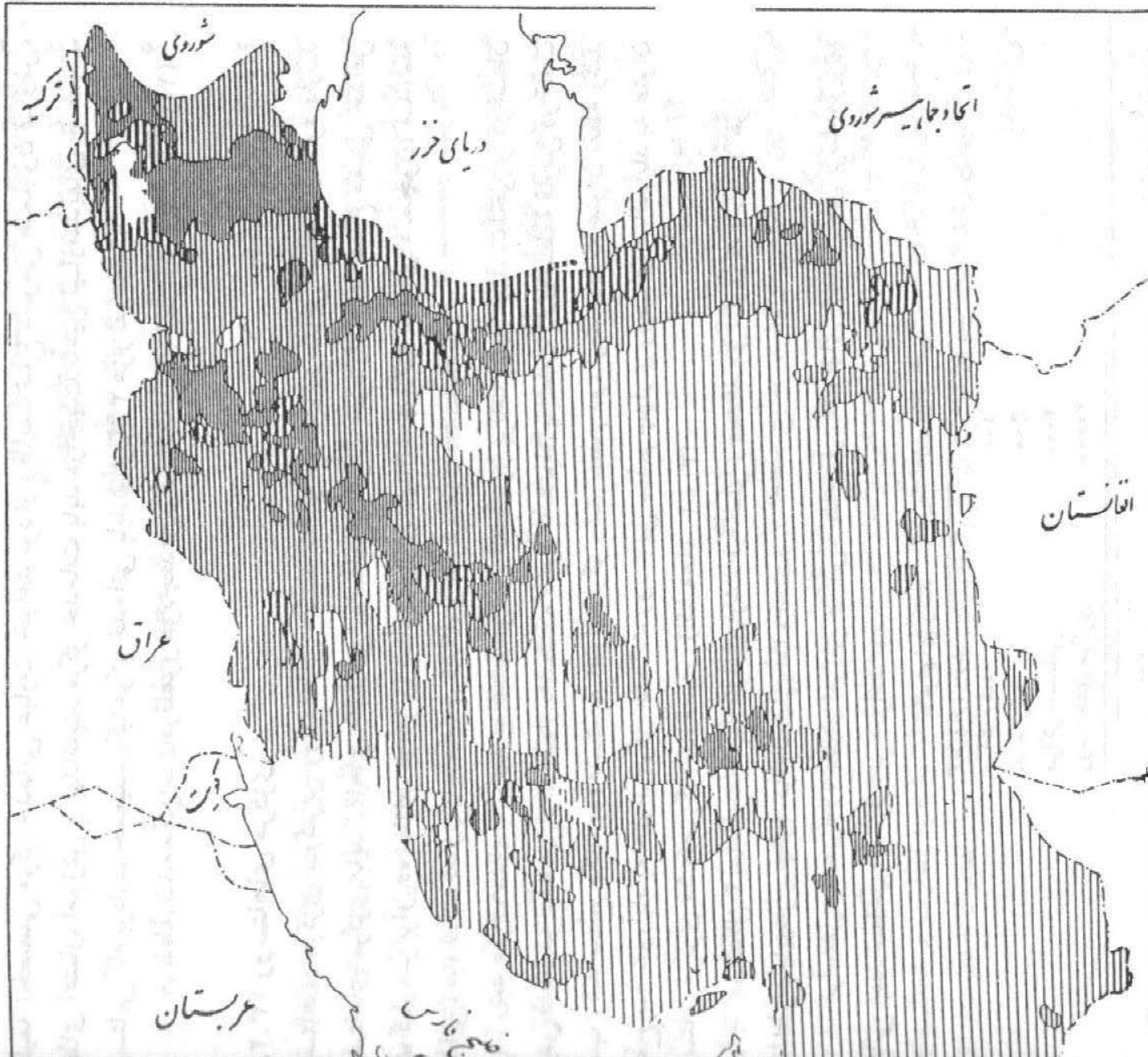
نقاط رشد

- در قلمرو هر مرکز رشد چندین نقطه رشد می تواند وجود داشته باشد. کار تخصصی نقاط رشد عملیات تهیه مواد غذایی و عملیات نوع سوم (بانکداری، اداری و...) می باشد. جمعیت یک نقطه رشد بین ۲۵ هزار تا ۱۰۰ هزار نفر می باشد.

مراکز خدماتی

□ وظیفه تخصصی مراکز خدماتی عبارت خواهد بود از وظایف نوع سومی همچون فروش، اعطای اعتبار، آموزش و بهداشت. جمعیت یک مرکز خدماتی باید بیش از ۲ هزار نفر باشد.

مختصر ترازیری مصلحتی
طرح پایه آمایش سرزمین

رهن

- حوزه خدمات وستانی دولتی
- حوزه خدمات وستانی رسمی
- حوزه خدمات وستانی خانگی
- حوزه خدمات بیار

روستاهای مرکزی

□ بزرگترین روستاهایی هستند که در ساختار منطقه وجود دارند و تا شعاع حداقل یک کیلومتری به روستاهای اطراف خود خدمت رسانی نمایند.

خدمات در نظر گرفته شده برای روستاهای مرکزی

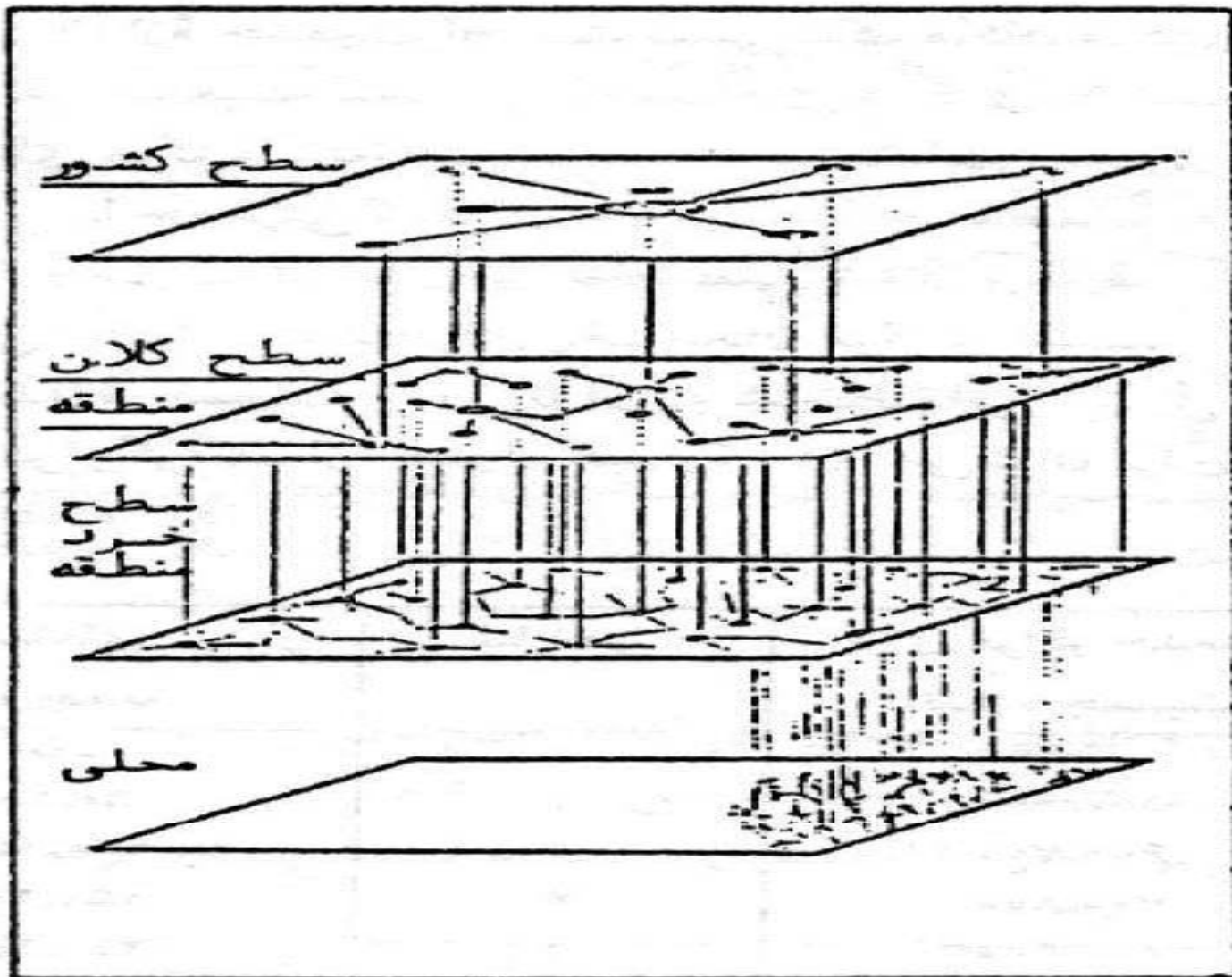
❑ مدرسه ابتدایی

❑ فروشگاه تعاونی

❑ حمام

❑ درمانگاه و...

سلسله مراتب گانولهای رشد در سطوح مختلف

قطب رشد و مراکز رشد

مراکز رشد و نقاط رشد

نقاط رشد و مراکز خدمات

مراکز خدمات و روستاهای مرکزی

نظام ملی کانونهای رشد برای برنامه ریزی مکانی چند سطحی

تعداد

۱۰

۱۰۰

۵۰۰

۴۰۰۰

۲۰۰۰۰

کانونهای رشد

قطبهای رشد

مراکز رشد

نقاط رشد

مراکز خدماتی

روستاهای مرکزی

روش انتخاب کانونهای رشد

- با استفاده از میزان جمعیت
- آنالیز جاذبه
- با استفاده از روش میزان مرکزیت
- تحلیل جریان شبکه ها

میزان جمعیت

□ بر اساس این میزان، اندازه جمعیت اهمیت نسبی یک مکان را نیز نشان می دهد. مدل جاذبه نیز بر اندازه جمعیت مکانهای مرکزی استوار است.

شاخص بندی روستاها براساس رده های مختلف جمعیتی

شاخص	برای مراکز خدمات اندازه جمعیت	شاخص	برای روستاهای مرکزی اندازه جمعیت
۱	-۵۰۰	۱	-۵۰
۲	۵۰۰-۶۰۰	۲	۵۰-۱۰۰
۳	۶۰۰-۷۰۰	۳	۱۰۰-۱۵۰
۴	۷۰۰-۸۰۰	۴	۱۵۰-۲۰۰
۵	۸۰۰-۹۰۰	۵	۲۰۰-۲۵۰
۶	۹۰۰-۱۰۰۰	۶	۲۵۰-۳۰۰
۷	۱۰۰۰-۱۱۰۰	۷	۳۰۰-۳۵۰
۸	۱۱۰۰-۱۲۰۰	۸	۳۵۰-۴۰۰
۹	۱۲۰۰-۱۳۰۰	۹	۴۰۰-۴۵۰
۱۰	۱۳۰۰-۱۴۰۰	۱۰	۴۵۰-۵۰۰
۱۱	۱۴۰۰-۱۵۰۰	۱۱	۵۰۰ +
۱۲	۱۵۰۰+		

میزان مرکزیت

این میزان درجه مرکزیت سکونتگاه بخصوصی را نسبت به سکونتگاههای رقیب معین می سازد.

الگوها پاروشمای کلی برنامه ریزی

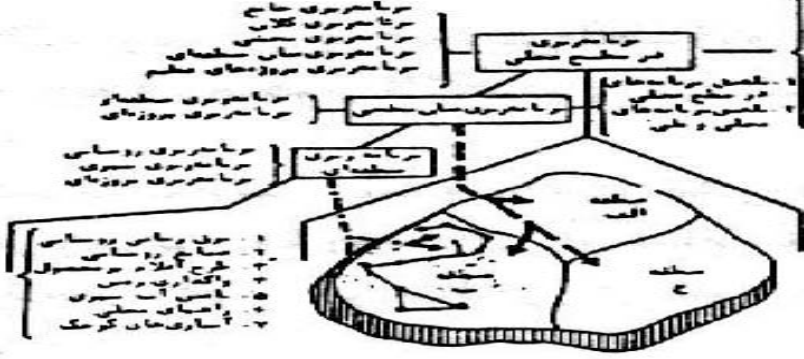
□ اول الگوی منبع گرا برای زمانیکه ،زمان، نیروی

کاروپول زیادی در دسترس برنامه ریز باشد.

□ دوم الگوی مسئله گرا برای زمانیکه اخذ نتیجه

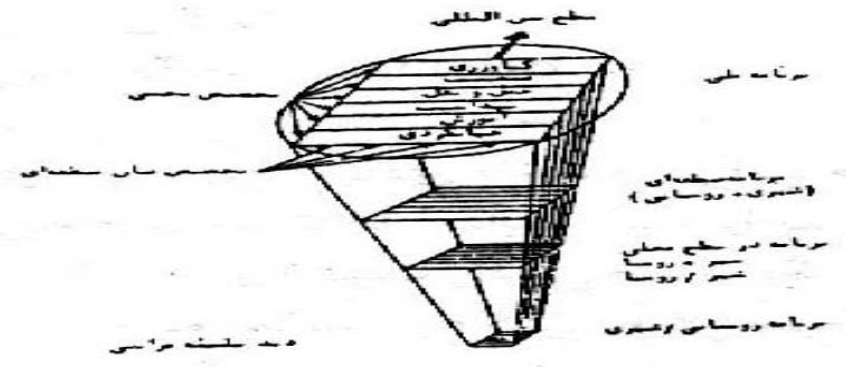
در کوتاه مدت است.

برنامه ریزی و سازماندهی منابع و امکانات آموزشی
 - شناسایی نیازهای آموزشی و فرهنگی
 - تعیین اهداف و سیاست‌های کلی
 - تدوین برنامه‌های آموزشی و فرهنگی
 - سازماندهی منابع انسانی، مالی و مادی
 - پیاده‌سازی و نظارت بر اجرای برنامه
 - ارزشیابی و اصلاح برنامه

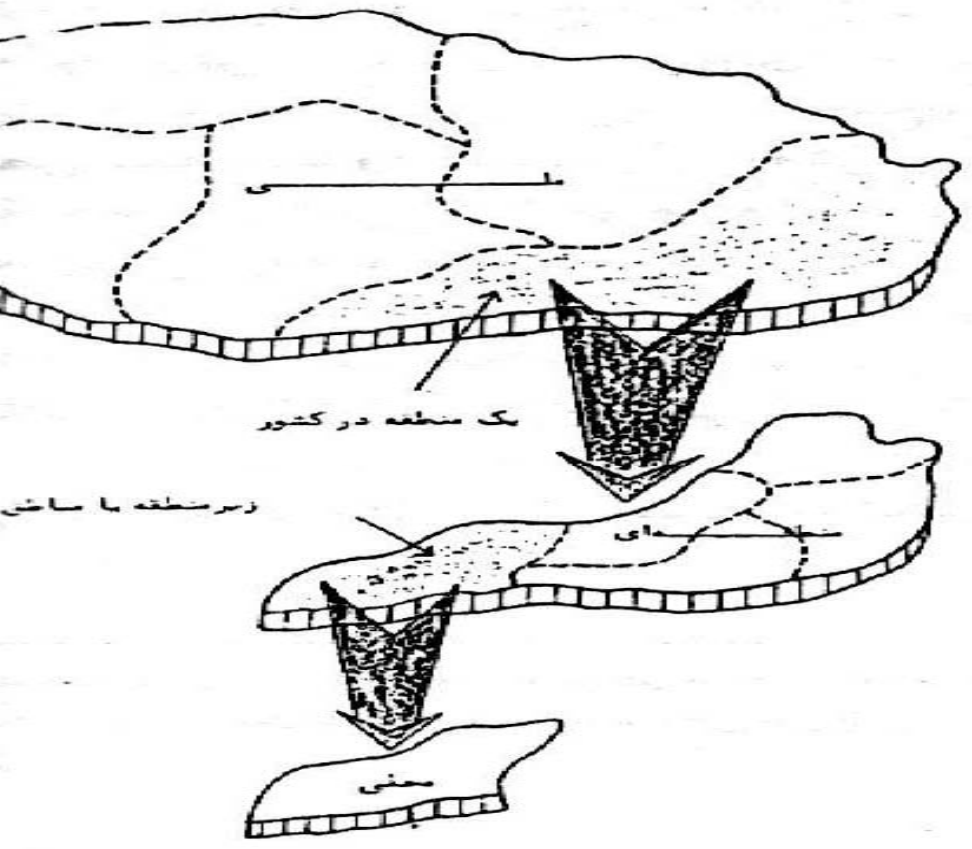

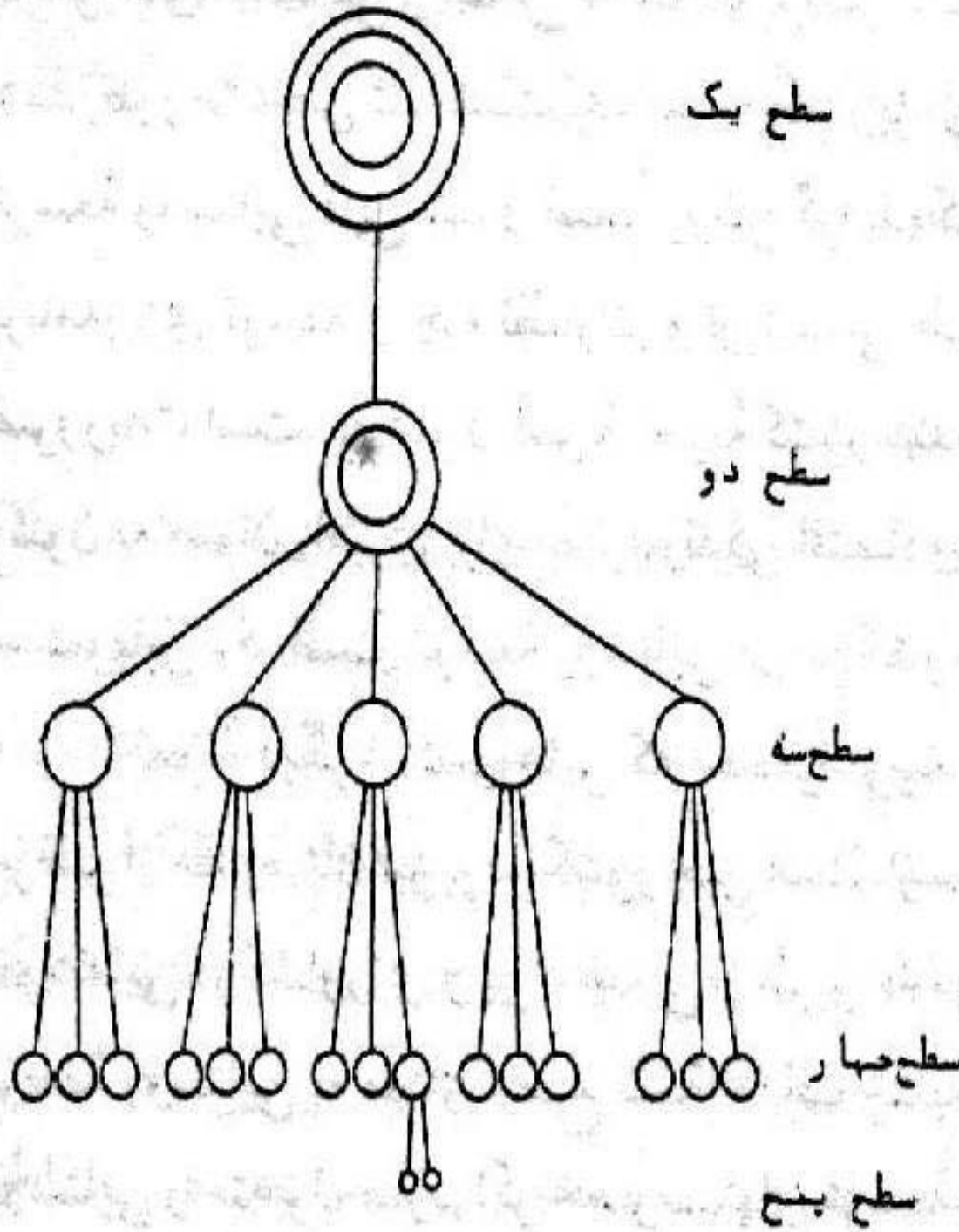
رابطه محلی و ملی

رابطه میان سطوح مختلف برنامه ریزی

رابطه بین سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی

سطح یک

سطح دو

سطح سه

سطح چهار

سطح پنج

تصویر یک نظام سلسله مراتب
اسکانی مطلوب

دائماً

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com